

DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI I OTPORNOST MLADIH NA POLARIZACIJU U DRUŠTVU, EKSTREMNA I RADIKALNA PONAŠANJA

Društvene vrijednosti
i otpornost mladih
na polarizaciju u društvu,
ekstremna i radikalna ponašanja

Podgorica, 2025.

Naslov:

Društvene vrijednosti i otpornost mladih na polarizaciju
u društvu, ekstremna i radikalna ponašanja

Urednica:

Anđelija Lučić

Autor:

mr Zoran Lalović

Lektura i korektura:

Biljana Čulafić

Izdavač:

Forum mladi i neformalna edukacija – Forum MNE

Za izdavača:

Elvira Hadžibegović

Dizajn i štampa:

Universal Print Studio

Tiraž:

100 primjeraka

ISBN 978-9940-9026-6-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
ISBN 978-9940-9026-6-7
COBISS.CG-ID 36257540

Publikacija je nastala uz finansijsku podršku Ministarstva spoljnih
poslova Kraljevine Holandije u okviru projekta
„(De)polarizovani mladi u Crnoj Gori“.

Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost Forum MNE
i autora i ni na koji način ne može biti interpretiran kao zvanični stav
Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Holandije.

SADRŽAJ

7	Predgovor
9	Teorijski pristup
10	Predmet istraživanja
13	Ciljevi istraživanja
19	Metod istraživanja
19	Uzorak istraživanja
22	Rezultati istraživanja
23	Nepovjerenje mladih u društvene vrijednosti
28	Negativni uzori mladih
34	Konzervativni stavovi i tradicionalne društvene vrijednosti
42	Isključivost u komunikaciji
48	Socijalna distanca i nedostatak empatije
55	Osjećaj odbačenosti i nepravde
60	Drugi važni rezultati istraživanja
61	Društvene vrijednosti učenika neprihvatljivih ponašanja
62	Uticaj roditelja i škole na stavove i društvene vrijednosti mladih
63	Uloga društvenog aktivizma u oblikovanju stavova i društvenih vrijednosti mladih
64	Zaključno razmatranje
65	Šta se želi saznati?
65	Kolika je otpornost mladih u Crnoj Gori na polarizaciju, radikalna i ekstremna ponašanja?
67	Koji su uzroci niske otpornosti mladih u Crnoj Gori na polarizaciju, radikalna i ekstremna ponašanja?
70	Šta bi trebalo da budu ciljevi jačanja otpornosti mladih na polarizaciju, radikalna i ekstremna ponašanja?
75	Kako škola može da ostvari ciljeve jačanja otpornosti mladih na polarizaciju, radikalna i ekstremna ponašanja?
80	Literatura

PREDGOVOR

Polarizacija se u savremenim političkim i društvenim raspravama najčešće definiše kao proces svrstavanja i produbljivanja razlika u stavovima, vrijednostima i ideologijama. Ovaj proces se ne manifestuje samo politički, već i socijalno, kulturno, moralno i identitetski, često stvarajući duboke društvene podjele koje doprinose nastanku konfliktnih narativa, isključivosti i radikalizacije. Često čujemo da je „crnogorsko društvo duboko polarizovano“, ali vrlo malo pažnje posvećujemo razumijevanju načina na koji ovi procesi utiču na mlade. Fokus javnosti i institucija najčešće je usmjeren na vidljive posljedice polarizacije, dok se nedovoljno istražuju uzroci, mehanizmi i konteksti u kojima mladi formiraju svoje stavove, identitete i vrijednosne orijentacije. Nedostatak podataka otežava oblikovanje adekvatnih omladinskih i obrazovnih politika, preventivnih programa i strategija podrške mladima.

Stoga je **Forum mladi i neformalna edukacija – Forum MNE** u saradnji sa **Zavodom za školstvo** i uz podršku **Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Holandije** sproveo istraživanje „Društvene vrijednosti i otpornost mladih na polarizaciju u društvu, ekstremna i radikalna ponašanja“. Istraživanje je obuhvatilo preko 7.000 crnogorskih učenika i učenica uzrasta od 13. do 18 godina.

Dobijeni podaci ukazuju da mladi u Crnoj Gori nemaju povjerenja u pozitivne društvene vrijednosti, oslanjaju se na društveno vidljive, ali vrijednosno problematične uzore, iskazuju socijalnu distancu prema osobama koje doživljavaju kao drugačije, a nijesu u dovoljnoj mjeri otvoreni za dijalog i kompromis. Istovremeno, kod njih je prisutan i osjećaj odbačenosti i nepravde.

Istraživanje identifikuje i nekoliko međusobno povezanih izvora ranjivosti mladih, poput narušenih sistema vrijednosti, nepovoljnih društvenih okolnosti obilježenih korupcijom, kriminalom i normalizacijom nasilja, te snažnog uticaja konzervativnih i tradicionalnih normi koje nerijetko proizvode obrasce društvene isključivosti. Istovremeno, obrazovni sistem, iako formalno promovise vrijednosti dijaloga, tolerancije i građanske odgovornosti, u praksi se suočava s ograničenjima koja umanjuju njegovu preventivnu i vaspitnu funkciju.

Sve nam ovo govori da je neophodno **razviti sveobuhvatan set mjera** koje će istovremeno djelovati na **individualnom, obrazovnom i društvenom nivou**. Potrebno je **razviti i primijeniti integrisane obrazovne programe** koji sistemski podstiču demokratsku kulturu, medijsku pismenost i etičko promišljanje, uz **aktivno uključivanje mladih u procese donošenja odluka i oblikovanja društvenog života**.

Posebno je značajno **izgraditi kapacitete svih aktera koji rade sa mladima** za pravovremeno prepoznavanje faktora rizika, reagovanje i primjenu pristupa koji podstiču toleranciju, izgradnju povjerenja, saradnju i doprinose osjećaju pripadnosti zajednici.

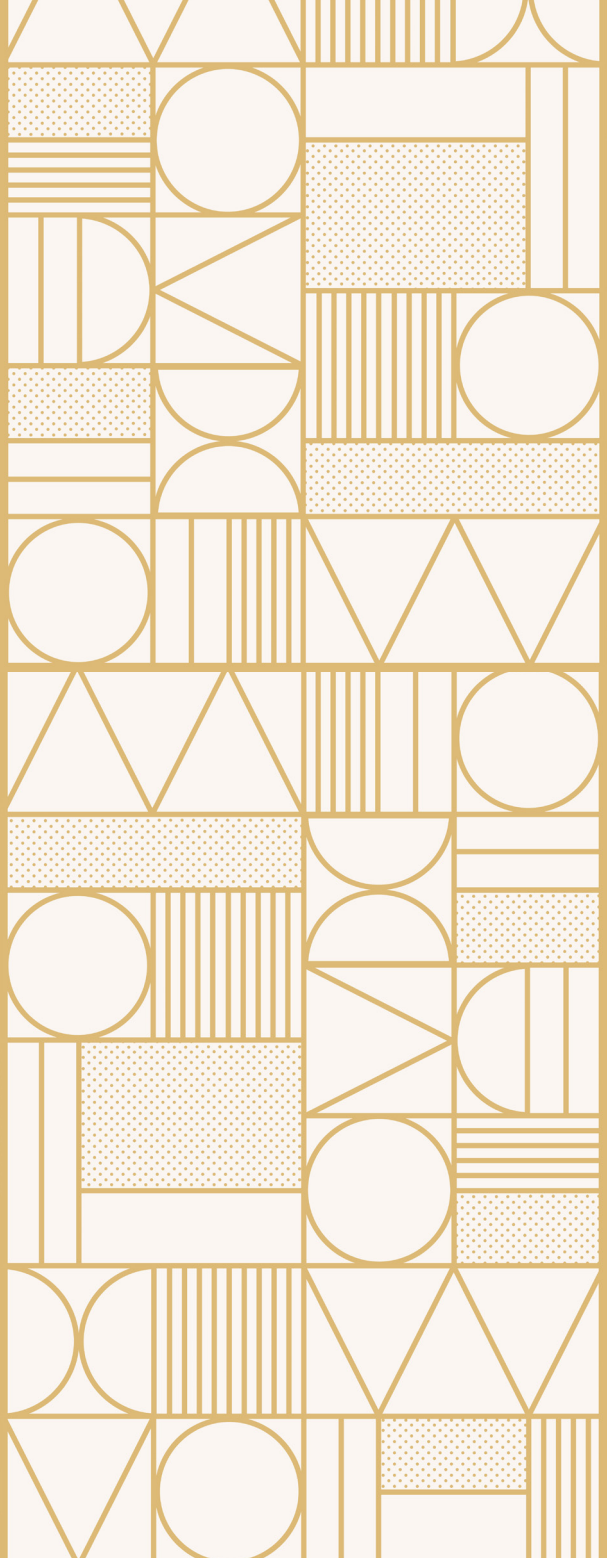
Efikasna prevencija nasilnog ekstremizma i društvene polarizacije zahtijeva

pažljivo osmišljene programe koji su prilagođeni specifičnom kontekstu zajednice. Prilagodljivost programa podrazumijeva uzimanje u obzir lokalnih potreba, odnosa moći, formalnih i neformalnih mreža, kao i strukturnih karakteristika zajednice u kojoj se program sprovodi. Takav pristup doprinosi održivosti programa, podstiče angažovanje lokalnih aktera i omogućava efikasno upravljanje rizicima. Programi omladinskog rada temelje se na lokalnim potrebama mladih i specifičnom kontekstu zajednice, pa **integracija omladinskog rada u formalni obrazovni sistem** predstavlja održivo i neposredno primjenjivo rješenje za jačanje otpornosti mladih. Ovaj pristup omogućava povezivanje škola sa omladinskim servisima, organizacijama civilnog društva i drugim akterima u zajednici, istovremeno promovišući razvoj, inkluziju i građansku participaciju kroz neformalno i informalno učenje. Kreiranjem inkluzivnih i sigurnih okruženja, jačanjem građanske participacije i razvijanjem socio-emocionalnih vještina, omladinski rad osposobljava mlade za konstruktivno suočavanje sa složenim društvenim izazovima, omogućavajući im da postanu aktivni, otporniji i društveno odgovorni građani.

Na kraju, **izgradnja povjerenja mladih u institucije** predstavlja ključni preduslov za jačanje njihove otpornosti na društvenu polarizaciju. Povjerenje mladih u institucije gradi se kroz transparentnost, odgovornost u donošenju odluka, dosljednu primjenu pravila i zakona, poštovanje etičkih standarda i aktivno uključivanje građana u procese odlučivanja. Transparentnost i učešće građana omogućavaju da zajednica percipira institucije kao legitimne i kredibilne, dok odgovornost i integritet potvrđuju da institucije štite javni interes. Takav pristup stvara stabilno i inkluzivno društveno okruženje.

Nadamo se da će prikupljeni podaci poslužiti kao osnova za razvoj politika, strategija i mjera usmjerenih na unapređenje društvenog okruženja u kojem odrastaju djeca i mladi u Crnoj Gori. Problemi i izazovi sa kojima se susreću zahtijevaju koordinirani i multisektorski odgovor u kojem svi moramo dati svoj doprinos i preuzeti odgovornost za svoje djelovanje ili nečinjenje.

U ime Foruma MNE,
Anđelija Lučić, projektna menadžerka

TEORIJSKI PRISTUP

PREDMET ISTRAŽIVANJA

Predmet istraživanja su društvene vrijednosti i otpornost mladih – učenika osnovnih i srednjih škola, na polarizaciju u društvu, ekstremna i radikalna ponašanja.

Društvene vrijednosti možemo odrediti kao ideje određene društvene grupe ili/i pojedinca o tome šta je vrijedno (poželjno), a šta nije, a što onda utiče na izbor ciljeva kojima pojedinci teže i načina njihovog ostvarivanja. Kao i stavovi, vrijednosti su dispozicije ponašanja – one usmjeravaju, motivišu i orijentišu naše mišljenje, osjećanja i naše ponašanje. To znači da mnoge postupke koje ljudi preduzimaju u životu (bilo da se radi o konstruktivnim ili nekonstruktivnim ponašanjima uključujući i ekstremna i radikalna ponašanja) možemo razumjeti jedino ako poznamo njihove društvene vrijednosti, i obrnuto – **poznajući stavove i društvene vrijednosti mladih, možemo predviđati i prevenirati njihove postupke i ponašanja.**

Polarizacija označava proces svrstavanja i produbljivanja razlika u stavovima, vrijednostima i ideologijama u društvu. Polarizacija navodi ljude da društvenim pitanjima pristupaju sa „crno-bijelom“ perspektivom i suokbljavaju se sa onima koji imaju drugačije mišljenje od njih (Fletcher and Jenkins, 2019, prema Bjornsgard, K, & Dukić, S. 2023). Ove sukobe u polarizovanom društvu ne treba miješati sa redovnim neslaganjima u kojima ljudi zastupaju različita gledišta, ideje, stavove što je inače karakteristika demokratskih društvenih sistema. Polarizaciju uzrokuju ekonomska nejednakost, političke, kulturne i identitetske razlike, kriza i nesigurnost, ali i manipulacija od strane medija i društvenih mreža (Klein, 2020). Polarizacija u društvu može nastati i kao posljedica neefikasnog obrazovnog sistema (UNESCO, 2015), tj. nedostatka u razvoju kritičkog mišljenja, tolerancije, empatije, medijske pismenosti i zajedničkih vrijednosti kod mladih. Savjet Evrope (2016) naglašava potrebu da obrazovni sistemi podstiču demokratske kompetencije, empatiju i vrijednosti zajedničkog života. U fokusu ovog istraživanja je upravo – obrazovni sistem, odnosno u kojoj mjeri naš obrazovni sistem razvija kod učenika otpornost na polarizaciju i ekstremni radikalizam. Ekstremizam se hrani polarizacijom jer nastoji da nametne sistem vjerovanja zasnovan na superiornosti i borbi između „pripadnika grupe“ i „nepripadnika grupe“ na osnovu identiteta, formulisanoj kao „mi protiv njih“ i sl. (McNeil-Willson et al. 2019). U ovoj borbi, „drugi“ se često dehumanizuju što vodi radikalizmu i postupcima punim mržnje (Berger, 2018). **Ekstremni radikalizam** označava prihvatanje i propagiranje ekstremnih ideologija koje opravdavaju nasilje, sukobe ili transformaciju društva kroz agresivne metode. To može uključivati politički, vjerski, nacionalistički ili ideološki ekstremizam koji vodi ka sukobima, terorizmu ili društvenim nemirima (Simeunović, D. 2009).

Budući da se istraživanje bavi mladima, učenicima završnih razreda osnovnih i srednjih škola, predmet istraživanja nisu radikalna i ekstremna ponašanja kao takva, **već uslovi koji pogoduju javljanju ovih oblika ponašanja**. London-ski *Royal United Services Institute* (Khalil & Zeuthen, 2016, prema Forum MNE i DeFacto, 2018.) uveo je tripartitnu podjelu pokretača, tj. uslova koji pogoduju javljanju polarizacije, ekstremnih i radikalnih ponašanja u društvu. Prema ovoj podjeli pokretači polarizacije i ekstremnog ponašanja se dijele na: **strukturalne faktore** – čine ih određena stanja u društvu npr. represija, korupcija, nezaposlenost, kriza, nesigurnost, marginalizacija, nedostatak institucionalne kontrole i sl.; **faktori omogućavanja** (*enabling*) – čine ih situacione okolnosti koje pogoduju ispoljavanju radikalnih ponašanja npr. nedostatak podrške od strane porodice, negativni uticaji u sredini, širenje dezinformacija na društvenim mrežama, dostupnost oružja, loša vladavina prava i sl; **pokretački faktori** (motivacioni) – čine ih lična iskustva, ideologija, stavovi i društvene vrijednosti pojedinaca i društvenih grupa i sl. Ova podjela potvrđena je i u crnogorskom kontekstu kroz istraživanje *Forum MNE* i *DeFacto Consultancy* iz 2018. godine, koje ukazuje da mladi u Crnoj Gori osjećaju društvenu isključenost, nepovjerenje u institucije i izloženost manipulaciji putem društvenih mreža – što ih može učiniti ranjivima na ekstremističke narative.

Tripartitna podjela pokretača radikalizacije (Khalil & Zeuthen, 2016)

strukturalni faktori	faktori omogućavanja	pokretački faktori
čine ih određena stanja u društvu npr. represija, korupcija, nezaposlenost, kriza, nesigurnost, marginalizacija, nedostatak institucionalne kontrole i sl.	čine ih situacione okolnosti koje pogoduju ispoljavanju radikalnih ponašanja npr. nedostatak podrške od strane porodice, negativni uticaji u sredini, širenje dezinformacija na društvenim mrežama, dostupnost oružja, loša vladavina prava i sl.	čine ih lična iskustva, ideologija, stavovi i društvene vrijednosti pojedinaca i društvenih grupa i sl.

Ovo istraživanje se bavi **motivacionim**, psihološkim faktorima ekstremnih i radikalnih ponašanja koja se odnose na određene stavove i društvene vrijednosti mladih, a koji se mogu povezati sa polarizacijom i radikalnim ponašanjem kao što su:

- **nepovjerenje u društvene vrijednosti**

Nepovjerenje u društvene vrijednosti odnosi se na osjećaj sumnje, odbacivanja ili ravnodušnosti prema vrijednosnim normama koje jedno društvo zvanično zastupa, kao što su pravda, poštenje, solidarnost, jednakost, odgovornost i sloboda.

- **neadekvatni uzori mladima**

Neadekvatni ili negativni uzori su osobe ili figure iz stvarnog života ili medija koje mladima predstavljaju neprimjerene, štetne ili destruktivne modele ponašanja.

- **konzervativni stavovi i tradicionalne vrijednosti**

Konzervativni stavovi i tradicionalne vrijednosti su ideološki pogledi koji zagovaraju očuvanje tradicionalnih društvenih vrijednosti kao što su: porodična, nacionalna i religijska pripadnost.

- **isključivost u komunikaciji**

Isključivost u komunikaciji odnosi se na način izražavanja i ponašanja u kojem osoba (ili grupa) ne pokazuje spremnost da sasluša, uvaži ili prihvati tuđe mišljenje, iskustvo ili stavove.

- **socijalna distanca i nedostatak empatije prema drugima**

Socijalna distanca označava emocionalnu, kulturnu i društvenu udaljenost između pripadnika različitih društvenih grupa – najčešće etničkih, religijskih, političkih. Povezana je sa nedostatkom empatije prema drugima.

- **osjećaj odbačenosti i nepravde**

Osjećaj odbačenosti, marginalizovanosti i nepravde često je plodno tlo za razvoj radikalnih i ekstremnih stavova i ponašanja.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Ovim istraživanjem se utvrđuje koliko su ovi negativni stavovi i društvene pojave zastupljeni u populaciji mladih, učenika osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori, pa samim tim i koliko su mladi otporni na polarizaciju, radikalna i ekstremna ponašanja.

Da bi se došlo do što preciznijeg odgovora na ovo pitanje, istraživanjem su obuhvaćene i objektivna i subjektivna slika rasprostranjenosti pomenutih stavova i društvenih vrijednosti kod mladih. **Objektivna slika** se zasniva na empirijskim podacima o zastupljenosti određenih stavova i društvenih vrijednosti u populaciji mladih. Ova slika se dobija na osnovu izjava o prihvatanju određenog stava ili vrijednosti kao svojih. **Subjektivna slika** predstavlja rezultat percepcije, lične interpretacije ili „predrasuda“ koju pojedinci (u ovom slučaju mladi) imaju o mladima, svojim vršnjacima – npr. percepcija: „mladi su neodgovorni“, „radikalizovani“, „nezainteresovani za politiku“ – bez obzira na to da li se to podudara s objektivnim podacima. Objektivna slika pokazuje, govori kakav svijet jeste, dok se subjektivna slika odnosi na način kako pojedinac doživljava i interpretira svijet oko sebe, i ona (ta subjektivna slika, a ne objektivna stvarnost) presudno utiče na naše odluke i ponašanja.

Dakle, dva osnovni cilja istraživanja su:

- da se objektivno utvrdi koje stavove i društvene vrijednosti zastupaju mladi – učenici osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori;
- da se utvrdi kako mladi vide, doživljavaju društvenu sredinu svojih vršnjaka.

U prvoj fazi, anketnim istraživanjem prikupljeni su empirijski podaci o zastupljenosti određenih stavova i društvenih vrijednosti u populaciji mladih. U drugoj fazi, u neposrednom kontaktu sa mladima, putem intervjua u fokus grupama, istraživano je kako mladi doživljavaju i interpretiraju društvenu sredinu svojih vršnjaka. Prva faza istraživanja je realizovana tokom 2024. godine, a druga tokom 2025. godine.

Pregled ciljeva i faza istraživanja

Faza 1 Objektivna slika Utvrđiti koje stavove i društvene vrijednosti zastupaju mladi – učenici osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori	Faza 2 Subjektivna slika Utvrđiti kako mladi vide, doživljavaju društvenu sredinu svojih vršnjaka
1. NEPOVJERENJE U DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI	
– Utvrditi povjerenje mladih u društvene vrijednosti	– Utvrditi stepen nepovjerenja mladih u društvene vrijednosti
2. NEGATIVNI UZORI MLADIH	
– Utvrditi koliki uticaj na mlade imaju pojedini agensi socijalizacije	– Utvrditi zastupljenost negativnih uzora mladima
– Utvrditi ko su uzori mladima danas	
3. KONZERVATIVNI STAVOVI I TRADICIONALNE VRIJEDNOSTI	
– Utvrditi primarne društvene vrijednosti mladih	– Utvrditi pripadnost zatvorenim grupama istomišljenika
– Utvrditi na osnovu kojih vrijednosti mladi procjenjuju druge ljude	
4. ISKLJUČIVOST U KOMUNIKACIJI	
	– Utvrditi stepen isključivosti mišljenja
	– Odbacivanje dijaloga i kompromisa
	– Idealizacija nasilja i ekstremnih metoda
5. SOCIJALNA DISTANCA I NEDOSTATAK EMPATIJE	
– Utvrditi koliko je izražena socijalna distanca mladih prema određenim društvenim grupama i pojedincima	– Utvrditi socijalnu distancu prema osobama koje su drugačije
	– Nepostojanje empatije prema drugima
6. OSJEĆAJ ODBAČENOSTI I NEPRAVDE	
– Utvrditi rasprostranjenost osjećaja izolovanosti mladih po osnovu: nacionalne pripadnosti, političkog opredjeljenja, vjere, porodice, pola, materijalnog položaja i sl.	– Utvrditi rasprostranjenost osjećaja odbačenosti i nepravde među mladima

PRVA FAZA ISTRAŽIVANJA

Koje stavove i društvene vrijednosti zastupaju mladi u Crnoj Gori?

Ovaj cilj operacionalizovan je kroz nekoliko posebnih ciljeva.

Istraživanjem je trebalo utvrditi:

1. DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI

- **Povjerenje mladih u društvene vrijednosti** posebno odnos između pozitivnih društvenih vrijednosti, kao što su: pošten rad, privatni biznis, sport i umjetnost, i drugih vrijednosti, kao što su: šverc, kriminal, politika, estrada i sl.

2. UZORI MLADIH

- **Koliki uticaj na mlade imaju pojedini agensi socijalizacije**, posebno odnos između primarnih nosilaca društvenih vrijednosti, kao što su porodica i škola, i sekundarnih (i novih) kao što su uticaj prijatelja, interneta, estrade, ulice, političkih i vjerskih organizacija.

- **Ko su uzori mladima danas**, njihovi roditelji, nastavnici, sportisti, naučnici, umjetnici ili su to primarno estradne zvijezde, političari, ljudi iz kriminala, jutjuberi i sl.

3. KONZERVATIVNI STAVOVI I TRADICIONALNE VRIJEDNOSTI

- **Primarne društvene vrijednosti mladih**, posebno odnos između pozitivnih društvenih vrijednosti kao što su: prijateljstvo, porodica, obrazovanje, profesionalni i društveni uspjeh i pojava kao što su: materijalni status, medijski uspjeh, zabava, politika, vlast, ali i nacionalnost i vjera.

- **Na osnovu kojih vrijednosti mladi procjenjuju druge ljude**, na osnovu njihovog izgleda, materijalnog položaja, socijalnog porijekla, vjerskog i nacionalnog opredjeljenja ili na osnovu njihovih moralnih vrijednosti, obrazovanja i brige za druge ljude.

4. ISKLJUČIVOST U KOMUNIKACIJU

5. SOCIJALNA DISTANCA I NEDOSTATAK EMPATIJE

- **Koliko je izražena socijalna distanca mladih prema određenim društvenim grupama i pojedincima**, kao što su: osobe iz druge sredine; osobe sa posebnim potrebama; osobe sa drugačijim seksualnim opredjeljenjem; osobe sa HIV-om; osobe druge vjere, nacije, političkog opredjeljenja i sl.

6. OSJEĆAJ ODBAČENOSTI I NEPRAVDE

- Rasprostranjenost **osjećaja izolovanosti mladih** po osnovu nacionalne pripadnosti, političkog opredjeljenja, vjere, porodice, pola, materijalnog položaja i sl.

DRUGA FAZA ISTRAŽIVANJA

Kako mladi interpretiraju društvenu sredinu?

Ovaj osnovni cilj operacionalizovan je kroz nekoliko posebnih ciljeva.

Tokom istraživanja u fokus grupama mladi su odgovarali na sljedeća pitanja:

1. NEPOVJERENJE U DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI

Nepovjerenje u društvene vrijednosti

Pitanje za procjenu:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji smatraju da se šverc i kriminal isplate više od poštenog rada, i koji ne vjeruju da će se u budućnosti nešto promijeniti?

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za diskusiju:

Zašto neki mladi nemaju povjerenja u pozitivne društvene vrijednosti, npr. ne vjeruju da se pošten rad isplati?

2. NEGATIVNI UZORI MLADIH

Neadekvatni uzori mladih!

Pitanje za procjenu:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji se više ugledaju na estradne zvijezde i ljude iz kriminala, nego na uzore kao što su umjetnici, doktori, naučnici, profesori?

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za diskusiju:

Ko su danas uzori mladima? Možete li navesti neke uzore mladih i opisati po čemu su poznati?

3. KONZERVATIVNI STAVOVI I TRADICIONALNE VRIJEDNOSTI

Pripadnost zatvorenim grupama istomišljenika

Pitanje za procjenu:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, kojima su nacionalna, vjerska i politička pripadnost važniji od drugih osobina prilikom upoznavanja i druženja? Koliko su mladi spremni da upoznaju ljude koji su drugačiji od njih?

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za diskusiju:

Na osnovu kojih osobina se mladi danas povezuju, šta im je važno kada sklapaju prijateljstva?

4. ISKLJUČIVOST U KOMUNIKACIJI

Isključivost mišljenja

Pitanje za procjenu:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji svijet vide jednostrano, kroz suprotstavljene kategorije: „crno – bijelo“, „naši – njihovi“, „mi smo dobri, oni su zli“, „pravi vjernici protiv nevjernika“, „patriote protiv izdajnika“ itd?

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za diskusiju:

Možete li navesti teme oko kojih postoji najviše neslaganja i suprotstavljenih mišljenja među mladima?

Odbacivanje dijaloga i kompromisa

Pitanje za procjenu:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji veruju da su njihovi stavovi apsolutno ispravni i da su im „neprijatelji“ svi koji drugačije misle?

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za diskusiju:

Koji je razlog što neki mladi odbijaju komunikacije sa onima koji imaju drugačije mišljenje?

Idealizacija nasilja i ekstremnih metoda

Pitanje za procjenu:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji vjeruju da se problemi mogu riješiti isključivo nasiljem ili agresivnim djelovanjem i onih koji ponekad veličaju radikalne vođe i ideologije koje opravdavaju sukobe?

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za diskusiju:

Koji je razlog što neki mladi misle da se problemi mogu riješiti isključivo nasiljem i ekstremnim metodama?

5. SOCIJALNA DISTANCA I NEDOSTATAK EMPATIJE

Socijalna distanca prema onima koji su drugačiji

Pitanje za procjenu:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji bi izbjegli da se druže i sjede u klupi sa osobama koje su drugačije od njih, npr. sa osobama druge vjere, druge nacionalnosti, drugačijeg političkog opredjeljenja?

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za diskusiju:

Koji je razlog što neki mladi izbjegavaju druženje sa pojedincima koji su drugačiji od njih, npr. sa osobama homoseksualnog opredjeljenja i sl?

Nepostojanje empatije prema drugima

Pitanje za procjenu:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji nemaju dovoljno saosjećanja prema onima koji su u teškoj situaciji, koji su ugroženi, koji pate?

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za diskusiju:

Koji je razlog što neki mladi nemaju razumijevanja za ljude koji su u nevolji?

6. OSJEĆAJ ODBAČENOSTI I NEPRAVDE

Osjećaj odbačenosti, nepravde

Pitanje za procjenu:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, kod kojih postoji stalno prisutan osjećaj diskriminisanosti, koji su uvjereni da su oni (ili grupa kojoj pripadaju) žrtve društvenih nepravdi, diskriminacije ili represije?

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za diskusiju:

Da li je po vama opravdan osjećaj odbačenosti i nepravde kod određenih pojedinaца i grupa u našem društvu, da li imaju razloga da se tako osjećaju?

METOD ISTRAŽIVANJA

U prvoj fazi istraživanje je realizovano **onlajn upitnikom**. Upitnik su popunili učenici VIII ili IX razreda osnovne škole, kao i učenici I, II, III i IV razreda srednjih škola. Obrada podataka je obavljena putem SPSS programa, a korišćeni su uobičajeni statistički metodi: procenat, aritmetička sredina, testovi razlika i sl.

U drugoj fazi istraživanje je realizovano putem strukturiranog intervjua u **fokus grupama**. Strukturirani intervjui su obavljani po unaprijed pripremljenom protokolu gdje su ispitanici prvo na skali od 0 do 100% procjenjivali zastupljenost pojedinih faktora polarizacije, radikalnih i ekstremnih ponašanja kod mladih, njihovih vršnjaka, a zatim se vodio strukturirani razgovor prema unaprijed pripremljenim pitanjima.

UZORAK ISTRAŽIVANJA

U prvoj fazi uzorkom je obuhvaćeno **7.006** učenika, i to 3.845 učenika VIII i IX razreda osnovne škole (55%), 337 učenika trogodišnje srednje stručne škole (4,8%), 1.816 učenika četvorogodišnje srednje stručne škole (25,5%) i 979 učenika gimnazije (14%).

Pregled uzorka u prvoj fazi istraživanja

	f	%	Osnovna škola	Trogodišnja srednja stručna škola	Četvorogodišnja srednja stručna škola	Gimnazija	Ukupno
Andrijevića	51	.7	40	1	9	1	51
Bar	516	7.4	253	12	91	158	514
Berane	369	5.3	280	15	68	3	366
Bijelo Polje	344	4.9	324	4	14	1	343
Budva	185	2.6	89	12	41	43	185

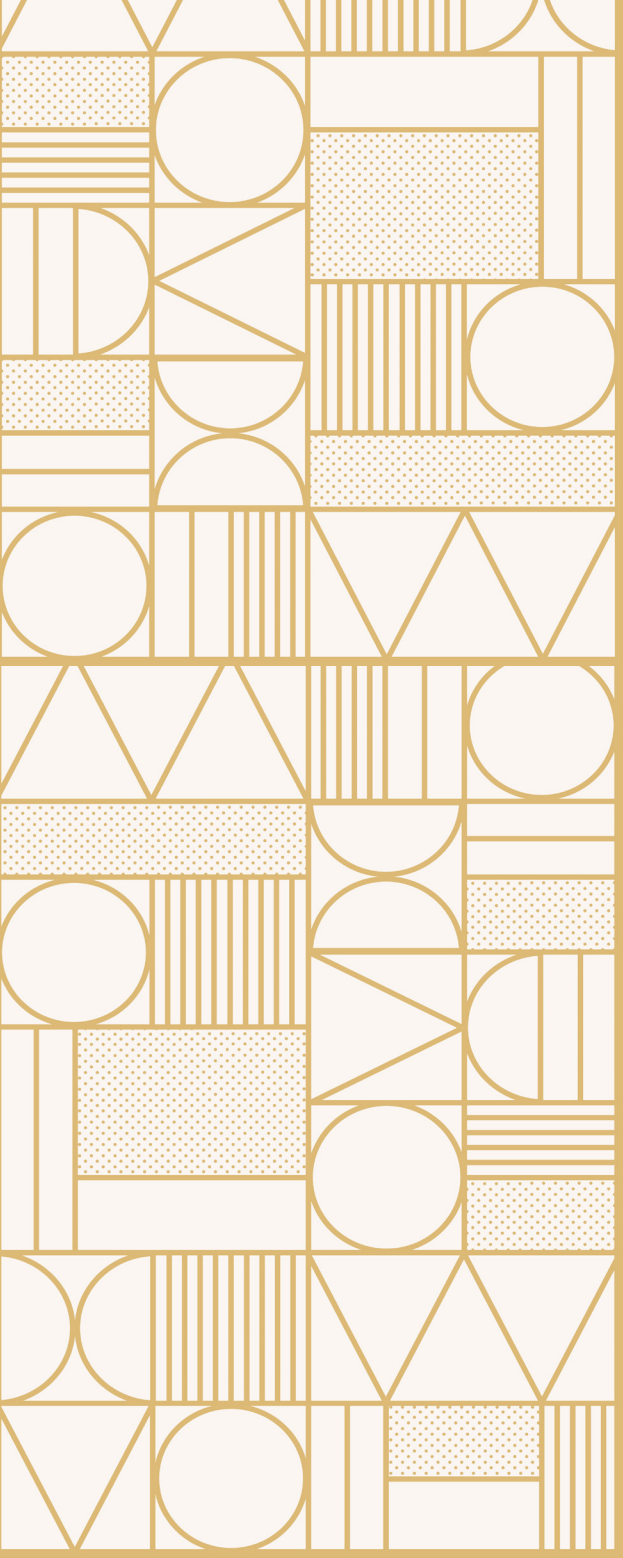
Cetinje	209	3.0	38	19	73	79	209
Danilovgrad	259	3.7	169	3	3	84	259
Gusinje	11	.2	5		2	4	11
Herceg Novi	567	8.1	200	41	207	117	565
Kolašin	179	2.6	70	11	39	59	179
Kotor	369	5.3	115	1	184	69	369
Mojkovac	198	2.8	79	17	54	48	198
Nikšić	1099	15.7	692	28	208	167	1095
Petnjica	45	.6	8	5	17	15	45
Plav	2	.0	1			1	2
Plužine	7	.1	7				7
Pljevlja	214	3.1	111	1	102		214
Podgorica	1788	25.5	994	159	625	4	1782
Rožaje	325	4.6	180	1	59	83	323
Šavnik	8	.1	6		1	1	8
Tivat	23	.3	22	1			23
Tuzi	118	1.7	109	1	2	5	117
Ulcinj	62	.9	33	2	5	22	62
Zeta	27	.4	20	1	3	3	27
Žabljak	23	.3		2	9	12	23
Bez odgovora	8	1.0					29
Ukupno	7006	100.0	3845	337	1816	979	7006

U drugoj fazi istraživanjem je obuhvaćeno **126** učenika (61 dječak i 65 djevojčica) **završnih razreda srednje škole**, i to 112 učenika gimnazije i 14 učenika srednje stručne škole. U istraživanju su učestvovali učenici iz 10 gradova u Crnoj Gori: Bar, Berane, Bijelo Polje, Cetinje, Herceg Novi, Nikšić, Pljevlja, Podgorica, Rožaje i Ulcinj.

Pregled uzorka u drugoj fazi istraživanja

Gimnazija "Niko Rolović" – Bar	13
Srednja mješovita škola "Ivan Goran Kovačić" – Herceg Novi	14
Srednja mješovita škola "Bratstvo jedinstvo" – Ulcinj	14
Gimnazija – Cetinje	13
Gimnazija "Stojan Cerović" – Nikšić	11
Gimnazija "Slobodan Škerović" – Podgorica	14
Srednja stručna škola "Ivan Uskoković" – Podgorica	14
Gimnazija "Panto Mališić" – Berane	10
Gimnazija "Miloje Dobrašinović" – Bijelo Polje	11
Gimnazija "30. septembar" – Rožaje	12
Ukupno:	126

Prva faza istraživanja je realizovana tokom 2024. godine. Druga faza istraživanja je realizovana tokom 2025. godine.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

NEPOVJERENJE MLADIH U DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI

Nepovjerenje mladih u društvene vrijednosti odnosi se na osjećaj sumnje, odbacivanja ili ravnodušnosti prema vrijednosnim normama koje jedno društvo zvanično zastupa, kao što su pravda, poštenje, solidarnost, jednakost, odgovornost i sloboda. Ovaj fenomen je naročito prisutan kod mladih iz marginalizovanih grupa, ali se širi i kroz ostale slojeve stanovništva, naročito u društvima zahvaćenim korupcijom, nepravdom i društvenom krizom.

Stepen nepovjerenja mladih u društvene vrijednosti: pošten rad, privatni biznis, sport i umjetnost ispitivan je na dva načina. Objektivno, utvrđivano je koliki je procenat mladih koji vjeruju da se šverc, kriminal, politika, estrada i sl. više isplate od poštenog rada, umjetnosti, sporta i sl. U drugoj fazi ispitivana je percepcija mladih o stepenu povjerenja njihovih vršnjaka u pozitivne društvene vrijednosti.

Faza 1. Dominantni stavovi i društvene vrijednosti u populaciji mladih, učenika osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori

1.1 Nepovjerenje u društvene vrijednosti

Cilj: Utvrditi povjerenje mladih u društvene vrijednosti, posebno odnos između pozitivnih društvenih vrijednosti kao što su pošten rad, privatni biznis, sport i umjetnost naspram društvenih pojava kao što su šverc, kriminal, politika, estrada i sl.

Pitanje u upitniku:

Koliko su u našem društvu unosna pojedina „zanimanja“?

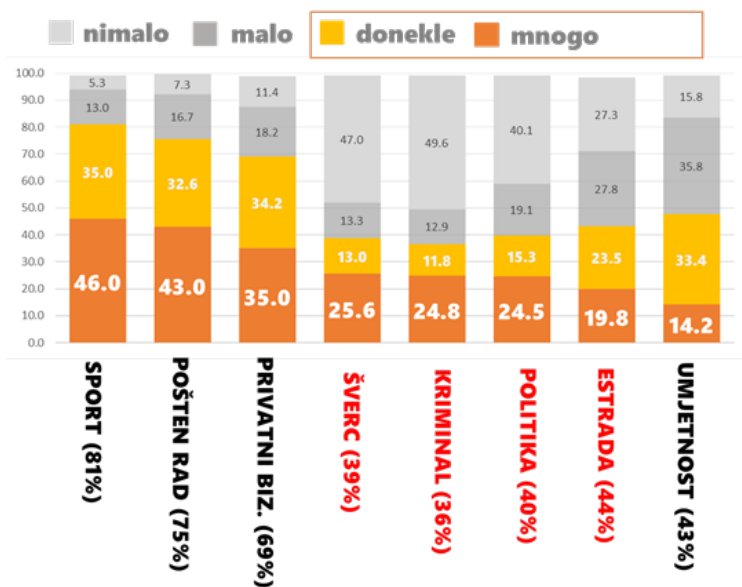
nimalo malo donekle mnogo

POŠTEN RAD
UMJETNOST
POLITIKA
ESTRADA
SPORT
PRIVATNI BIZNIS
KRIMINAL
ŠVERC

Istraživanje je pokazalo da mladi većinom **nemaju dovoljno povjerenja** u pozitivne društvene vrijednosti. Manje od 50% učenika smatra da se pošten rad, sport, privatni biznis i umjetnost isplate. Sa druge strane, u prosjeku, četvrtina učenika smatra da su kriminal, politika i šverc unosna „zanimanja“ u našem društvu. Estradu mladi smatraju unosnijom od bavljenja umjetnošću.

Stepen povjerenja mladih u pozitivne društvene vrijednosti.

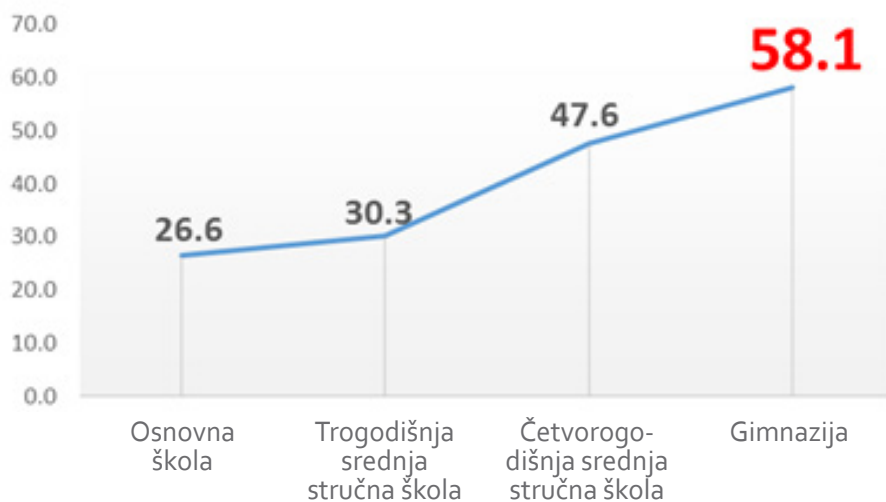
Koliko su u našem društvu unosna pojedina „zanimanja“?

Stav da su kriminal i šverc isplativi naročito je raširen među najobrazovanimijom dijelom populacije mladih (60% učenika gimnazije smatra da su kriminal i šverc kod nas unosna zanimanja) što je, vjerovatno, u značajnom dijelu, posljedica njihovog **kritičkog odnosa prema društvenim zbivanjima**. Isticanjem ovakvog stava prema društvenim vrijednostima učenici gimnazije iskazuju svoj kritički odnos prema društvenim zbivanjima, što se ne bi moglo reći za druge kategorije učenika.

Zastupljenost stava da se kriminal i šverc isplate
kod učenika različitih tipova škola.

Kriminal se isplati!

Šverc se isplati!

Faza 2. Percepcija mladih o zastupljenosti faktora polarizacije, radikalnih i ekstremnih ponašanja kod njihovih vršnjaka

1.2 Procjena nepovjerenja u društvene vrijednosti

Pitanje za učenike u fokus grupi: **Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji smatraju da se šverc i kriminal isplate više od poštenog rada, i koji ne vjeruju da će se u budućnosti nešto promijeniti?**

Učenici su procijenili da polovina mladih, njihovih vršnjaka, (prosjek 52%) smatra da se u našem društvu „zaobilazni putevi“ uspjeha, npr. šverc i kriminal, više isplate od poštenog rada i ne vjeruju da će se u budućnosti nešto promijeniti.

Procenat mladih koji smatraju da se šverc i kriminal isplate više od poštenog rada!

Pitanje za učenike u fokus grupi: **Zašto neki mladi nemaju povjerenja u pozitivne društvene vrijednosti, npr. ne vjeruju da se pošten rad isplati?**

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Nepovjerenje mladih u pozitivne društvene vrijednosti, u pošten rad i sl. mladi objašnjavaju položajem ovih vrijednosti u društvu: „**društvene vrijednosti su se promijenile...** danas se više cijene materijalne nego moralne vrijednosti“; **prisutnost društvenih problema** kao što su nekažnjivost kriminala, korupcija, nepotizam, i uopšte nezadovoljstvo mladih stanjem u društvu. Sve to utiče da značajan broj mladih nema povjerenja u pozitivne društvene vrijednosti, tj. da vjeruju „kako nepošteni poslovi donose više novca i uspjeha“ od poštenog rada. Treba dodati da su takvi stavovi kod učenika gimnazije više posljedica njihovog kritičkog odnosa prema stanju u društvu nego što predstavljaju vrijednosti koje oni zastupaju.

Neki od tipičnih odgovora učenika u fokus grupama:

- Korupcija i društveno nezadovoljstvo oblikuju stav da pošten rad nije vrednovan.
- Vide da nepošteni poslovi donose više novca i uspjeha.
- Neizvjesna budućnost obrazovanih ljudi – čak i doktori teško pronalaze posao, što obeshrabruje mlade.
- Promjena vrijednosti – nekada su se cijenili obrazovanje i vaspitanje, dok se danas više vrednuje isticanje u društvu, bez obzira na način (“Bitno je da budeš istaknut u društvu, nije bitno kako se dolazi od toga”).
- Društvo vrednuje zaradu, a ne moral – uspjeh se sve više mjeri bogatstvom, a ne poštenjem, dobrotom, znanjem i iskrenošću.
- Roditeljski uticaj – neki roditelji uče djecu da se „snađu u životu“.
- Potreba za dokazima – mladima su potrebni konkretni primjeri da se negativne vrijednosti kažnjavaju, a pozitivne nagrađuju.

- Klasične vrijednosti gube značaj – znanje, poštovanje, profesionalnost i pristojnost se sve manje cijene zbog nepravde u sistemu i manjka nagrađivanja poštenog rada.
- Materijalistički svijet – društvo danas više vrednuje finansijski uspjeh nego moralne kvalitete.

Zaključak:

Rezultati istraživanja dobijeni na oba načina – na osnovu objektivnih podataka i na osnovu procjene stavova mladih, dovode do istog zaključka **da značajan broj mladih (oko ½) nema dovoljno povjerenja u pozitivne društvene vrijednosti**. Značajan procenat izjavljuje da su u našem društvu „zaobilazni putevi“, šverc i kriminal isplativiji od poštenog rada. Visok procenat mladih koji šverc i kriminal stavljaju ispred poštenog rada, dijelom je i posljedica kritičkog stava koji mladi imaju u odnosu na društvena zbivanja i događaje, a ne njihovog stvarnog odobravanja ovih pojava.

Nedovoljno povjerenja mladih u pozitivne društvene vrijednosti (pošten rad i sl.) mladi objašnjavaju opštim stanjem u društvu („danas se više cijene materijalne nego moralne vrijednosti“), kao i raširenošću društvenih problema kao što su nekažnjivost kriminala, korupcija, nepotizam, i uopšte nezadovoljstvom mladih položajem i stanjem u društvu.

NEGATIVNI UZORI MLADIH

Negativni uzori su osobe ili figure iz stvarnog života ili medija koje mladima predstavljaju neprimjerene, štetne ili destruktivne modele ponašanja. Mogu biti iz reda javnih ličnosti (influenseri, muzičari, glumci, sportisti koji promovišu nasilje, kriminal, površne vrijednosti), kriminalnih grupa (lokalni ili medijski promovisani pojedinci koji zarađuju na nelegalan način i bivaju glorifikovani), političari i javne osobe (kada prikazuju korupciju, bahatost, lažna obećanja, govor mržnje) i sl. U savremenom društvu mladi su izloženi velikom broju uticaja kroz medije, društvene mreže, popularnu kulturu, pa i neposredno okruženje.

Uticaj negativnih uzora i neformalnih agensa socijalizacije: interneta, estrade, ulice, političkih organizacija i sl. ispitivano je na dva načina. Objektivno, utvrđivano je koliki društveni uticaj na mlade imaju pojedini agensi socijalizacije kao što su: porodica, škola, uticaj prijatelja, interneta, estrade, ulice, političkih i vjerskih organizacija. Pored toga, takođe objektivno, utvrđivano je ko su dominantno uzori mladima danas. S druge strane, od mladih je traženo da procijene koliki je procent njihovih vršnjaka koji se više ugledaju na estradne zvijezde i ljude iz kriminala nego na uzore koje nudi škola (umjetnici, doktori, naučnici, profesori i sl.).

Faza 1. Dominantni stavovi i društvene vrijednosti u populaciji mladih, učenika osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori

1.3 Koliki je uticaj na mlade pojedinih agensa socijalizacije?

Cilj: Utvrditi koliki društveni uticaj na mlade imaju pojedini agensi socijalizacije, posebno odnos između primarnih nosilaca društvenih vrijednosti, kao što su porodica i škola, i sekundarnih (i novih) kao što su uticaj prijatelja, interneta, estrade, ulice, političkih i vjerskih organizacija.

Pitanje u upitniku:

Koliki uticaj na mlade danas imaju navedeni agensi socijalizacije?

neznatn mali priličan veliki

PORODICA

ŠKOLA

ULICA

INTERNET

ESTRADA

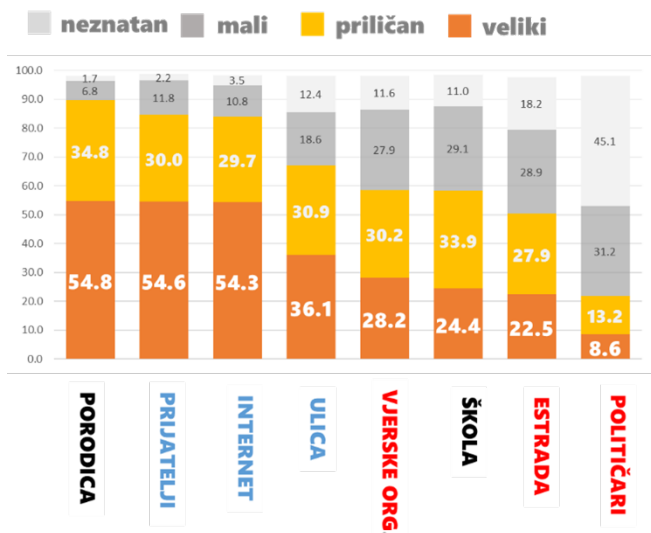
PRIJATELJI

POLITIČARI

VJERSKE ORGANIZACIJE

Najveći uticaj na mlade imaju porodica, prijatelji i internet. Priličan uticaj imaju ulica i vjerske organizacije. **Zabrinjava da je uticaj formalnih nosilaca društvenih vrijednosti, kakva je škola, daleko manji od uticaja drugih agenasa socijalizacije,** kao što su prijatelji, internet, ulica, vjerske organizacije i sl.

Koliki uticaj na mlade danas imaju navedeni agensi socijalizacije?

1.4 Uzori mladih danas?

Cilj: Utvrditi ko su uzori mladima, njihovi roditelji, nastavnici, sportisti, naučnici, umjetnici, ili su to primarno estradne zvijezde, političari, ljudi iz kriminala, jutjuberi i sl.

Pitanje u upitniku:

Ko su tvoji uzori, na koga se ugledaš?

nimalo malo donekle mnogo

NA SVOJE RODITELJE, MAJKU ILI OCA

NA NEKOG SA ESTRADA, NEKI MUZIČAR, GLUMAC

NA NEKOG OD NASTAVNIKA IZ ŠKOLE

NA NEKOG SPORTISTU

NA NEKOG NAUČNIKA

NA NEKOG UMJETNIKA – SLIKARA, PISCA, VAJARA

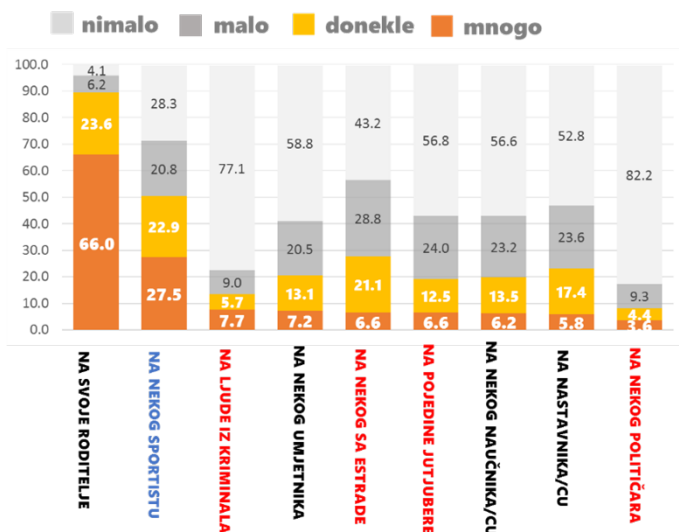
NA NEKOG POLITIČARA

NA LJUDE IZ KRIMINALA

NA POJEDINE JUTJUBERE

Mladi se najviše ugledaju na svoje **roditelje** (90%) ili uzore traže među **sportistima** (50%). Ostali „uzori“ imaju daleko manji uticaj na mlade. Ipak, može se primijetiti da su ljudi sa estrade (28%) češće uzori mladima u odnosu na nastavnike (24%), naučnike (24%) i umjetnike (24%). Na dnu ljestvice potencijalnih uzora su jutjuberi (19%), ljudi iz kriminala (13%) i političari (8%).

Ko su tvoji uzori, na koga se ugledaš?

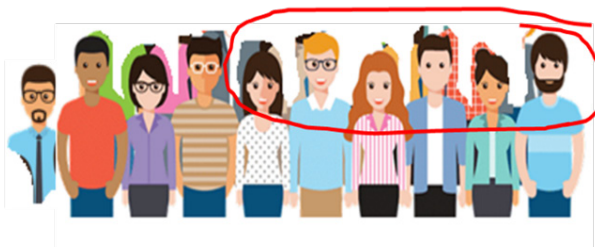
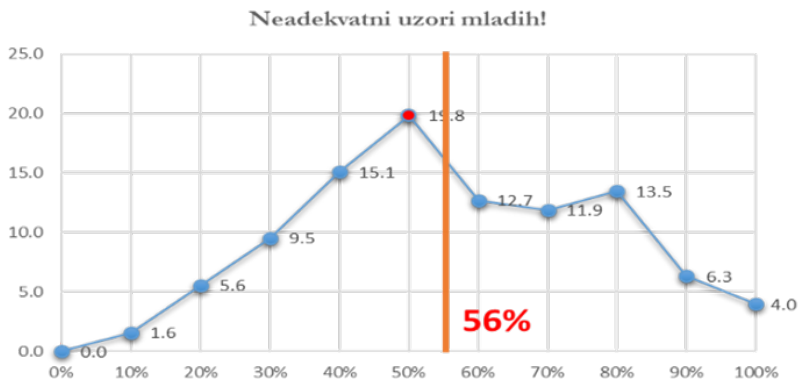
Faza 2. Percepcija mladih o zastupljenosti faktora polarizacije, radikalnih i ekstremnih ponašanja kod njihovih vršnjaka.

1.5 Uticaj estrade i ljudi iz kriminala na mlade?

Pitanje za učenike u fokus grupi:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji se više ugledaju na estradne zvijezde i ljude iz kriminala nego na uzore kao što su umjetnici, doktori, naučnici, profesori?

Mladi procjenjuju da se više od polovine njihovih vršnjaka (prosjeck 56%) više ugleda na estradne zvijezde i ljude iz kriminala nego na uzore koje im nudi škola – na umjetnike, doktore, naučnike, profesore i sl.

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za učenike u fokus grupi: **Ko su danas uzori mladima? Možete li nave-
sti neke uzore mladih i opisati po čemu su poznati?**

Na osnovu razgovora sa učenicima može se zaključiti da su mladi svjesni činjenice da izbor uzora **nije slobodan** i da najviše zavisi od toga koliko su pojedini uzori medijski eksponirani – koliko se često pojavljuju na televiziji, internetu, društvenim mrežama, streaming platformama i sl. Svjesni su i toga da mediji nemaju isključivo pozitivne ciljeve i da često daju **iskrivljenju sliku stvarnosti**, da idealizuju luksuz, stavljaju fokus na uspjeh a ne na moral, da promovišu bahatost i iskrivljeni sistem vrijednosti i sl. Želja mladih da budu **prihvaćeni** (da budu dio dominantne kulture, da se ne izdvajaju), uz pomankanje **kritičkog mišljenja** predstavlja osnovne razloge negativnog uticaja medija i interneta na mlade.

Neki od tipičnih odgovora:

- Mladi često oponašaju influencers, rijaliti zvijezde i muzičare kako bi bili popularni, kao npr. Baka Prase.
- Najviše prate tiktokere, youtubere, Instagram influencers i trendove idealne

ljepote.

- Primjeri uzora – Desingerica, Baka Prase, TikTok influenseri, Jelena Karleuša, Milojko Spajić.
- Percepcija vrijednosti je iskrivljena – nebitne ličnosti se ističu, dok se obrazovani ljudi zapostavljaju – influenseri su uzori mladima, jer pokazuju kako na „brz“ način dolaze do zarade.
- Osobe koje imaju uticaj na mlade promovišu nerad, bahatost, narkomaniju i alkoholizam.
- Isticanje kroz izgled i stavove – mnogi uzori su oni koji imaju radikalna mišljenja, neobičan stil ili se ponašaju drugačije od drugih.
- Fokus na način života – mladi više gledaju luksuz i slobodu njihovih idola, nego njihove stvarne osobine; ne žele da prate nekoga ko radi posao od 9 – 5.
- Kriminalci i ljudi sa bogatstvom – uzor su im oni koji se ističu novcem i stilom života.
- Idealizacija luksuza – mladi žele život koji influenseri prikazuju kao savršen.
- Fokus na uspjeh a ne na karakter – mladi žele postati uspješni poput njih, ali manje preuzimaju njihove osobine.
- Potreba za uklapanjem – mnogi prate popularnu kulturu i muzičku scenu kako bi bili prihvaćeni u društvu.

Zaključak:

Najveći uticaj na mlade imaju porodica, prijatelji i internet. **Zabrinjava da je uticaj formalnih nosilaca društvenih vrijednosti, kakva je škola, daleko manji od uticaja drugih agenasa socijalizacije kao što su prijatelji, internet, ulica, vjerske organizacije i sl.**

Ako se uzme u obzir objektivna slika, a posebno utisak koji mladi imaju, dolazi se do zaključka da se značajan procenat mladih povodi za negativnim uzorima – ugledaju se na estradne zvijezde, influensere i youtubere, a ne na uzore koje nudi škola (umjetnike, naučnike, profesore i sl.).

Mladi su svjesni činjenice da izbor uzora nije slobodan i da najviše zavisi od medijske slike, tj. od toga koliko su pojedini uzori medijski predstavljeni, te da mediji često daju iskrivljenu sliku stvarnosti što je uz nizak nivo kritičkog mišljenja i medijske pismenosti kod mladih osnovni razlog negativnog uticaja medija na mlade.

KONZERVATIVNI STAVOVI I TRADICIONALNE DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI

Konzervativni stavovi su vrijednosni i ideološki pogledi koji zagovaraju očuvanje tradicije i naglašavaju važnost tradicionalnih društvenih vrijednosti kao što su porodična, nacionalna i religijska pripadnost. Konzervativni stavovi i tradicionalne vrijednosti nemaju apriori negativnu ulogu u oblikovanju mladih, često služe kao temelj moralnih i etičkih normi, ali ako se mladima nameću rigidno i bez prilagođavanja savremenim prilikama, mogu biti uzroci polarizacije i ekstremizama u društvu. Starije generacije često zagovaraju i na mlade prenose tradicionalne vrijednosti.

Prisutnost konzervativnih stavova i tradicionalnih društvenih vrijednosti kod mladih ispitivani su na dva načina. Objektivno, utvrđivane su primarne društvene vrijednosti mladih, posebno odnos između društvenih vrijednosti (prijateljstvo, porodica, obrazovanje, profesionalni i društveni uspjeh) i društvenih pojava (materijalni status, medijski uspjeh, zabava, politika, vlast), ali i nacionalnost i vjera. Takođe objektivno, utvrđivano je na osnovu kojih vrijednosti mladi procjenjuju druge ljude: na osnovu njihovog izgleda, materijalnog položaja, socijalnog porijekla, vjerskog i nacionalnog opredjeljenja, ili na osnovu njihovih moralnih vrijednosti, obrazovanja i brige za druge ljude. S druge strane, mladi su procjenjivali i koliki je procenat njihovih vršnjaka kojima su nacionalna, vjerska i politička pripadnost važniji od drugih osobina, npr. humanosti i poštenja, prilikom upoznavanja i druženja.

Faza 1. Dominantni stavovi i društvene vrijednosti u populaciji mladih, učenika osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori

1.6 Primarne društvene vrijednosti mladih

Cilj: Utvrditi primarne društvene vrijednosti mladih, posebno odnos između društvenih vrijednosti kao što su prijateljstvo, porodica, obrazovanje, profesionalni i društveni uspjeh, i društvenih pojava, kao što su materijalni status, medijski uspjeh, zabava, politika, vlast, ali i nacionalnost i vjera.

Pitanje u upitniku:

Koliko su za tebe lično važne navedene vrijednosti i pojave?

nimalo važno malo važno donekle važno mnogo važno

PRIJATELJSTVO – Imati mnogo prijatelja i biti omiljen u društvu!

PORODICA – Živjeti mirno u krugu porodice!

OBRAZOVANJE – Biti obrazovan!

MATERIJALNI POLOŽAJ – Biti bogat, imati dosta para!

PROFESIONALNI USPJEH – Postati priznat u svom zanimanju!

ZABAVA – Razonoditi se i zabavljati po volji!

DRUŠTVENI POLOŽAJ – Imati ugled u društvu!

MEDIJSKI USPJEH – Postati poznat u sportu, muzici ili zabavi!

POLITIKA – Potvrditi se u politici!

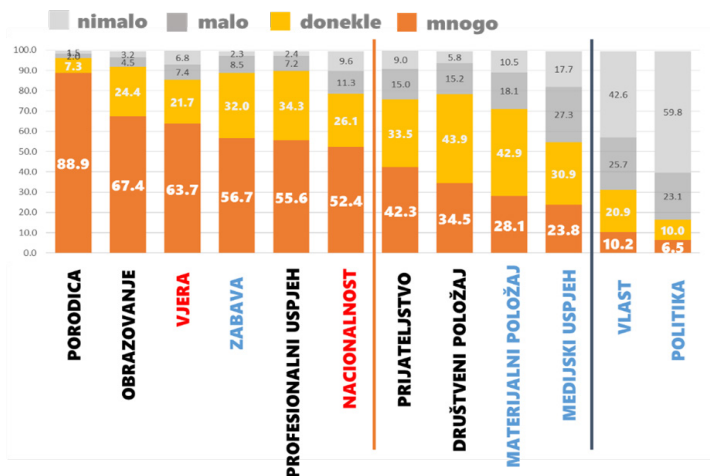
NACIONALNOST – Biti vjeran svojoj nacionalnoj tradiciji!

VLAST – Doći na rukovodeći položaj!

VJERA – Živjeti u skladu sa učenjem svoje vjere!

Mladi dominantno zastupaju **tradicionalne društvene vrijednosti**. Najvažnije vrijednosti su im: **porodica** (Živjeti mirno u krugu porodice!), **obrazovanje** (Biti obrazovan!), **vjera** (Živjeti u skladu sa učenjem svoje vjere!), zabava (Razonoditi se i zabavljati po volji!), profesionalni uspjeh (Postati priznat u svom zanimanju!) i nacionalnost (Biti vjeran svojoj nacionalnoj tradiciji!).

Koliko su za tebe važni?

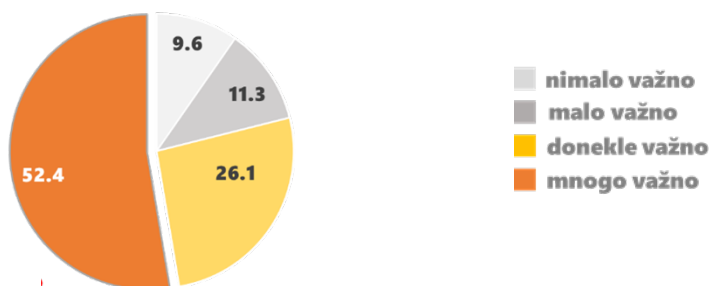

Mladi su malo zainteresovani za politiku i vlast. U grupu srednje važnih vrijednosti spadaju: prijateljstvo, društveni i materijalni položaj i medijski uspjeh.

Nacija kao vrijednost

Vjernost nacionalnoj tradiciji važna je za 79% učenika (za 52,4% učenika je mnogo, a za 26% učenika donekle važna). S druge strane, oko 20% učenika nacionalnu tradiciju smatra malo ili nimalo važnom.

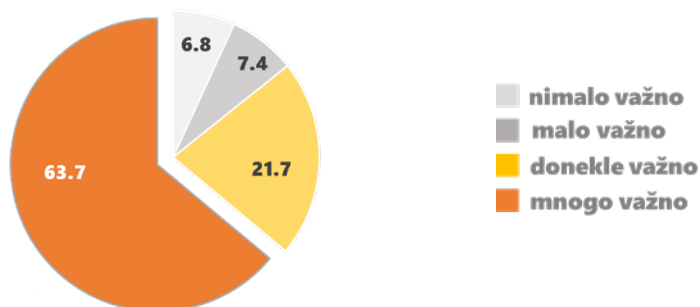
Biti vjeran svojoj nacionalnoj tradiciji!

Vjera kao vrijednost

Živjeti u skladu sa učenjem svoje vjere važno je za 86 % učenika (za 63,7% učenika je **mnogo** važno, a za 21,7% učenika donekle važno). S druge strane, 14% učenika kaže da im je vjerska pripadnost malo važna, ili nevažna.

Živjeti u skladu sa svojim vjerom!

1.7 Vrijednosti po kojima mladi procjenjuju druge ljude?

Cilj: Utvrditi na osnovu kojih vrijednosti mladi procjenjuju druge ljude: na osnovu njihovog izgleda, materijalnog položaja, socijalnog porijekla, vjerskog i nacionalnog opredjeljenja ili na osnovu njihovih moralnih vrijednosti, pameti, obrazovanja i brige za druge ljude.

Pitanje u upitniku:

Kada sklapaš poznanstva, šta je tebi važno?

nimalo malo donekle mnogo

IZGLED – Da lijepo izgleda i oblači se!

MORALNE VRLINE – Da je iskren, pošten, pravedan!

MATERIJALNI POLOŽAJ – Da je materijalno obezbijeđen!

PAMET – Da je inteligentan, kreativan, duhovit!

VJERA – Da pripada mojoj vjeri!

OBRAZOVANJE – Da je obrazovan, načitan!

SOCIJALNO PORIJEKLO – Da je iz ugledne porodice!

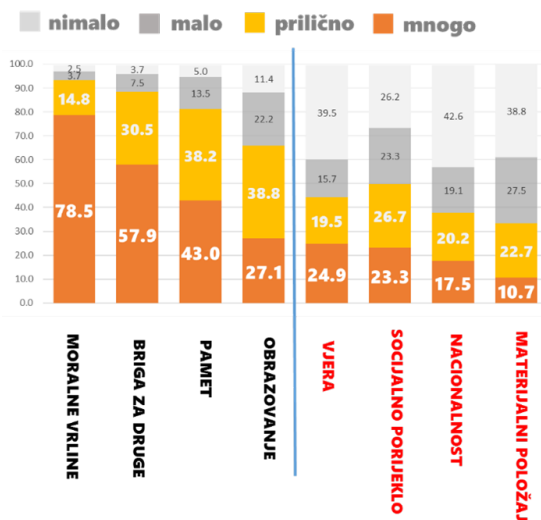
BRIGA ZA DRUGE – Da želi da pomaže drugima!

NACIONALNOST – Da pripada mojoj naciji!

Kada procjenjuju druge ljude, mladi se prvenstveno rukovode njihovim **moralnim vrlinama** (Da je iskren, pošten, pravedan), **humanošću** (Da želi da pomaže drugima), **intelektom** (Da je inteligentan, kreativan, duhovit) i **obrazovanjem** (Da je obrazovan, načitan).

Za jedan, **ali ne tako mali broj učenika**, kada procjenjuju druge ljude, važni su: **vjera** (Da pripada mojoj vjeri za 44% učenika je prilično ili mnogo važno), **socijalno porijeklo** (Da je iz ugledne porodice za 50% učenika je prilično ili mnogo važno), **nacionalna pripadnost** (Da pripada mojoj naciji za 37,7% učenika je prilično ili mnogo važno) i **materijalni položaj** (Da je materijalno obezbijeđen za 33,4% učenika je prilično ili mnogo važno).

Kada sklapaš poznanstva, šta je tebi važno?

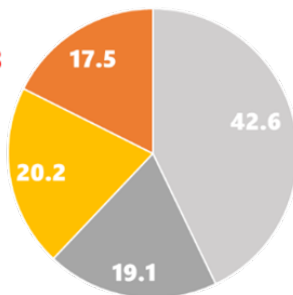

Nacionalna pripadnost kao kriterijum procjene ljudi

Kada procjenjuju ljude i sklapaju poznanstva, za 37% učenika **važna je nacionalna pripadnost**. Za 17% učenika nacionalna pripadnost je mnogo, a za 20% učenika prilično važna.

Kada sklapam poznanstva važno mi je da osoba pripada **mojoj naciji**.

■ nimalo ■ malo ■ prilično ■ mnogo

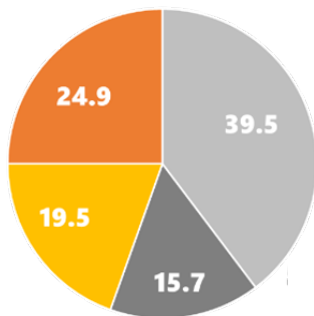

Vjerska pripadnost kao kriterijum procjene ljudi

Kada procjenjuju ljude i sklapaju poznanstva, za 44% učenika **važna je vjerska pripadnost**. Za 17% učenika vjerska pripadnost je mnogo, a za 19% učenika prilično važna.

Kada sklapam poznanstva važno mi je da osoba pripada **mojoj vjeri**.

■ nimalo ■ malo ■ prilično ■ mnogo

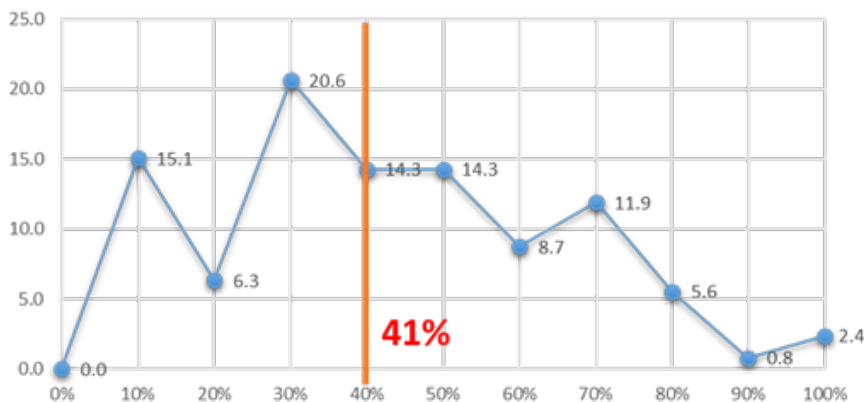
Faza 2. Percepcija mladih o zastupljenosti faktora polarizacije, radikalnih i ekstremnih ponašanja kod njihovih vršnjaka.

1.8 Pripadnost zatvorenim grupama istomišljenika?

Pitanje za učenike u fokus grupi: **Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, kojima su nacionalna, vjerska i politička pripadnost važniji od drugih osobina prilikom upoznavanja i druženja?**

Procjena je da oko 30% mladih prilikom upoznavanja i druženja vodi računa o nacionalnoj, vjerskoj i političkoj pripadnosti.

Pripadnost zatvorenim grupama istomišljenika!

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za učenike u fokus grupi: **Na osnovu kojih osobina se mladi danas povezuju, šta im je važno kada sklapaju prijateljstva?**

Na osnovu razgovora sa učenicima, može se zaključiti da su u kontaktu sa drugima mladi svjesni nacionalnih, vjerskih i političkih razlika (o čemu govore gornji rezultati) **ali da to za većinu učenika nisu najvažni kriterijumi sklapanja prijateljstva.** U odnosu na njih **važniji su:** iskrenost i povjerenje, sličan životni stil, slične vrijednosti i interesovanje, zajednički interesi i sl.

Neki od tipičnih odgovora:

- Vjera i nacionalnost – često se druže s osobama iste vjerske i nacionalne pripadnosti.

- Kultura, vjera i nacionalnost – mnogi se povezuju na osnovu ovih faktora.
- Nacionalna pripadnost nije presudna – ali kada se ta tema pokrene, može doći do manjih neslaganja.
- Etnička i vjerska opredjeljenja nisu presudna – Za mlađe generacije nacionalne i vjerske razlike imaju manji značaj, ali netrpeljivost može postojati samo kod onih na koje su stariji uticali na taj način.
- Iskrenost i povjerenje su im bitniji od religije i nacionalnosti.
- Sličan stil života – lakše se povezuju s ljudima čiji način života odgovara njihovom, a tu podrazumijevaju i finansijski položaj.
- Slične životne vrijednosti – važno im je da su im bitne iste stvari.
- Zajedničke aktivnosti – sport, folklor, druženja (npr. *U našoj sredini je to odlazak na nargilu*).
- Slična interesovanja i mišljenja – lakše se povezuju s onima koji dijele njihove stavove.
- Korist – ponekad prijateljstva nastaju zbog uzajamne pomoći, npr. u učenju ili putovanjima.
- Zajednički interesi – muzika, isti ciljevi, slična razmišljanja i situacije u životu.

Zaključak:

Mladi većinom zastupaju tradicionalne društvene vrijednosti: porodica, obrazovanje, vjerska i nacionalna pripadnost, kao i društveni uspjeh. Vjernost nacionalnoj tradiciji (79%) i život u skladu sa svojom vjerom (86%) važni su većini učenika.

Iako su nacionalna i vjerska pripadnost visoko vrednovane, one nisu dominantni kriterijumi prilikom upoznavanja i druženja s drugim ljudima. Većina mladih **se prvenstveno rukovodi moralnim vrijednostima, humanošću, intelektom, obrazovanjem, sličnim interesovanjima, životnim stilom i sl.**

Bilo da se uzmu objektivni ili subjektivni podaci, **između 30% i 40% mladih prilikom upoznavanja i druženja vodi računa o nacionalnoj (37%), vjerskoj (44%) i političkoj pripadnosti.**

ISKLUČIVOST U KOMUNIKACIJI

Isključivost u komunikaciji odnosi se na način izražavanja i ponašanja u kojem osoba (ili grupa) ne pokazuje spremnost da sasluša, uvaži ili prihvati tuđe mišljenje, iskustvo ili stavove. To je oblik komunikacije koji ograničava dijalog, produbljuje nesporazume i često vodi ka narušenim odnosima, polarizaciji i konfliktima. Osobe isključive u komunikaciji razmišljaju u kategorijama „mi – oni“, „crno–bijelo“ i odbacuju drugačija mišljenja (nisu spremni da vode dijalog, niti prihvataju kompromise) i često se zalažu za radikalana rješenja (spremni su na radikalna i konfliktna rješenja).

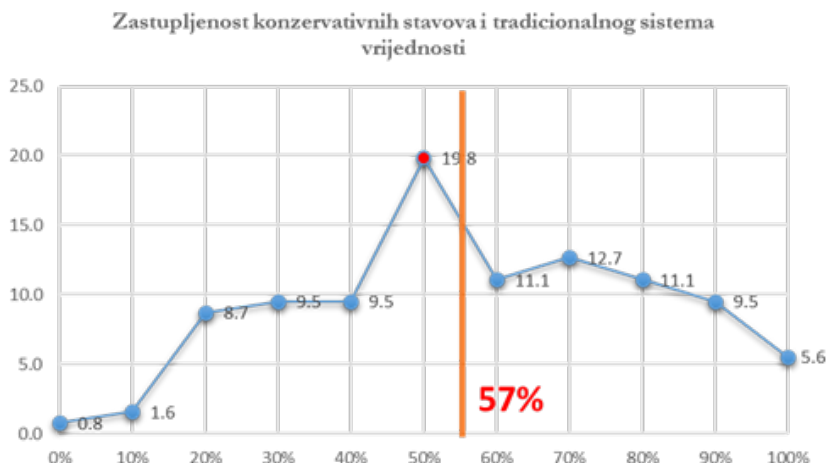
Pitali smo mlade o njihovom utisku koliki je procenata njihovih vršnjaka koji su isključivi u mišljenju, koji odbacuju dijalog i kompromis u komunikaciji i koji idealizuju nasilje i ekstremne metode rješavanja problema.

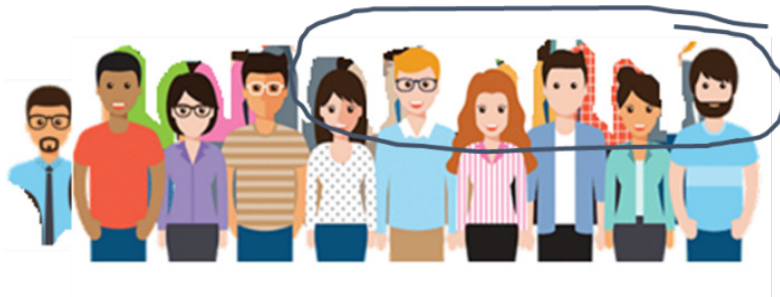
Faza 2. Percepcija mladih o zastupljenosti faktora polarizacije, radikalnih i ekstremnih ponašanja kod njihovih vršnjaka

1.9 Isključivost u mišljenju

Pitanje za učenike u fokus grupi: **Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji svijet vide jednostrano, kroz suprotstavljene kategorije: „crno – bijelo“ „naši – njihovi“, „mi smo dobri, oni su zli“, „pravi vjernici protiv nevjernika“, „patriote protiv izdajnika“ itd?**

Učenici procjenjuju da polovina mladih, njihovih vršnjaka (57%), svijet vidi jednostrano, kroz navedene suprotstavljene kategorije.

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za učenike u fokus grupi:

Možete li navesti teme oko kojih postoji najviše neslaganja i suprotstavljenih mišljenja među mladima?

Pored sporta i razlika u stavovima o aktuelnim društvenim pitanjima i javnim ličnostima, česta tema neslaganja i suprotstavljanja mišljenja kod mladih su: **političko opredjeljenje, kao i vjerska i nacionalna pripadnost**. Ohrabrujuće je da su ova neslaganja, po mišljenju mladih, „danas manje izražena nego ranije“.

Neki od tipičnih odgovora:

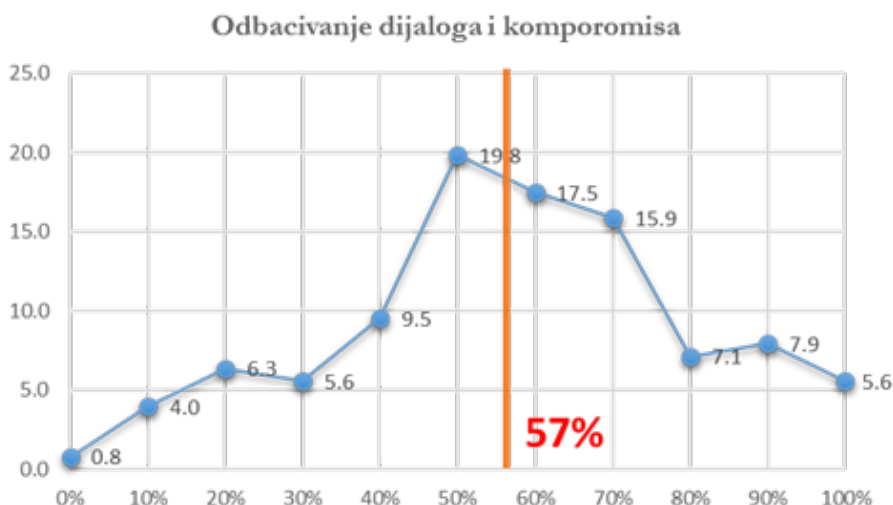
- Etničke razlike – iako su danas manje izražene nego ranije, i dalje izazivaju suprotstavljena mišljenja među mladima.
- Politička i društvena opredjeljenja – mladi se često razdvajaju po političkim stavovima, učešću u protestima i angažovanju u društvenim pitanjima (navode studentske proteste u Srbiji; dolazi do sukoba između mladih koji podržavaju proteste i onih koji govore protiv studenata koji su ih pokrenuli).
- Vjera i etičke vrijednosti – mladi se često dijele prema stepenu religioznosti (ko je više pobožan, a ko manje – previše pažnje se poklanja tome).
- Nacionalizam je prisutan kao faktor razdvajanja među mladima.
- Religija – i dalje postoji neslaganje, ali manje nego u prethodnim generacijama.
- Nacionalnost i kultura – neki podržavaju zapadne, a neki istočne vrijednosti, iako su podjele manje izražene nego ranije (ako postoje, onda su ti mladi *pod uticajem starije generacije*).
- Sport – česta tema sukoba, posebno među mladićima.
- Medijske ličnosti i influenseri – neslaganja oko toga koga prate i ko im je uzor.

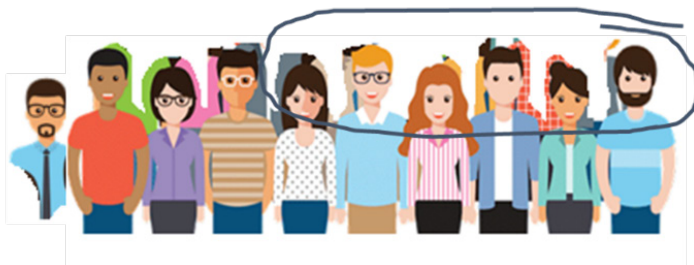
- Uticaj porodičnog vaspitanja – mladi često prenose mišljenja svojih roditelja, što dovodi do sukoba sa suprotnim stavovima.
- Vjera i nacionalnost – stavovi se često prenose iz porodice.
- Politika i nacionalni identitet – najveće podjele su oko toga ko je Crnogorac, Srbin ili Hrvat, što diktira mnoge odnose.
- Netrpeljivost u sportu raste.
- Religija – sve je više ateizma, što dovodi do sukoba s tradicionalnim vrijednostima.

1.10 Odbacivanje dijaloga i kompromisa u komunikaciji

Pitanje za učenike u fokus grupi: **Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji veruju da su njihovi stavovi apsolutno ispravni i da su im „neprijatelji“ svi koji drugačije misle?**

Mladi procjenjuju da otprilike polovina njihovih vršnjaka (prosjeck 57%) vjeruje da su njihovi stavovi apsolutno ispravni i da su im „neprijatelji“ svi koji drugačije misle, što ukazuje na raširenost isključivosti, odbacivanja dijaloga i kompromisa kod mladih.

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za učenike u fokus grupi:

Koji je razlog što neki mladi odbijaju komunikaciju sa onima koji imaju drugačije mišljenje?

Zastupljenost isključivosti i odbacivanja dijaloga kod mladih objašnjava se karakteristikama osobinama kao što su tvrdoglavost, takmičarski mentalitet, potreba za ličnim isticanjem, nesigurnost i sl, ali se i uviđa da je posljedica **nedostatka komunikacijskih sposobnosti kod mladih**. Mladi nemaju razvijeno kritičko mišljenje, vještine slušanja i dijaloga, asertivnosti i sposobnost rješavanja konflikata na miran način, pa se u nedostatku ovih kompetencija rađe opredjeljuju za prekid komunikacije ili agresivne metode.

Neki od tipičnih odgovora:

- Nesigurnost u sebe – neki ne žele da ulaze u diskusiju jer nisu sigurni u svoju sposobnost da argumentuju svoje stavove.
- Strah od promjene – ako bi prihvatili drugačije mišljenje, morali bi preispitati vlastiti identitet.
- Takmičarski mentalitet – vide vršnjake kao konkurenciju, čak i među prijateljima.
- Potreba za ličnim isticanjem – strah od "realnosti" i nesigurnost da bi im mišljenje moglo biti poljuljano; vjeruju da su na većem nivu od drugih.
- Tvrdoglavost – radije isključuju drugačija mišljenja nego da ih razmotre.
- Nedostatak vještine aktivnog slušanja – fokusirani su na vlastite argumente, bez namjere da promijene stav.
- Izbjegavanje konflikta – Svjesno izbjegavaju rasprave kako bi očuvali mir i ostali neutralni.
- Lično shvatanje neslaganja – doživljavaju raspravu kao napad na svoju ličnost, umjesto kao razmjenu mišljenja.

- Nesposobnost konstruktivne rasprave – neslaganja brzo prerastu u uvrede i svađe.
- Neprihvatanje kritičkog razmišljanja – nisu navikli da izlaze iz svoje zone komfora i razmotre drugačije perspektive, čak i kada su nesuglasice nevažne.

1.11 Idealizacija nasilja i ekstremnih metoda rješavanja problema

Pitanje za učenike u fokus grupi:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji vjeruju da se problemi mogu riješiti isključivo nasiljem ili agresivnim djelovanjem i koji ponekad veličaju radikalne vođe i ideologije koje opravdavaju sukobe?

Procjena je da otprilike polovina mladih, njihovih vršnjaka (46%), vjeruje da se problemi efikasnije mogu riješiti nasiljem ili agresivnim djelovanjem i koji ponekad veličaju radikalne vođe i ideologije koje opravdavaju sukobe.

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za učenike u fokus grupi: **Koji je razlog što neki mladi misle da se problemi mogu riješiti jedino nasiljem i ekstremnim metodama?**

Rasprostranjenost ekstremnih metoda i agresivnih postupaka u komunikaciji mladi tumače široko rasprostranjenom kulturom u kojoj su **agresivne metode prihvatljivije od drugih**, npr. od razgovora i dogovora. "Nisi muško ako ne uzvратиš"! Razloge nasilnog ponašanja jedan broj mladih vidi kao posljedicu trauma i duševnog stanja nasilnika, ali većina smatra da je ekstremizam kod mladih posljedica „nedostataka kapaciteta za racionalno rješavanje konflikta“. Mladi „Ne znaju kako drugačije da postupe"! **Nemaju razvijenu socijalnu inteligenciju, kritičko mišljenje i sposobnost nenasilnog rješavanja konflikata.**

Neki od tipičnih odgovora:

- Učenje po modelu – odrastanjem u okruženju gdje se konflikti rješavaju agresijom, mladi usvajaju nasilje kao normalan način reagovanja.
- Uticaj društvenih mreža i rijalitija – mediji promovišu nasilje kao prihvatljiv način rješavanja sukoba, što utiče na mlade; nasiljem dolaze do nekog visokog položaja u društvu i koriste nasilje da bi bili primijećeni
- Porodično vaspitanje – mnogi mladi nose obrasce nasilnog ponašanja iz kuće i prenose ih kroz život.
- Društveni pritisak kod muškaraca – očekivanje da „mora da uzvрати“ kako bi dokazao svoju muškost („Nisi muško ako ne uzvратиš“).
- Društveni uticaj i odgoj – dolaze iz sredina gdje je nasilje normalizovano.
- Kultura osvete – naučeni na princip „ko tebe, ti njemu“.
- Uticaj mafijaške kulture – mladi, posebno muškarci, gledaju na kriminalce kao na uzore zbog njihovog statusa, a mafijaši nikad ne pričaju, samo idu u napad.
- Mentalno stanje i trauma – žrtve nasilja često postaju nasilnici; tu su u pitanju psihički poremećaji.
- Frustracija – nagomilani stres i emocije mogu dovesti do nasilnih reakcija.
- Ako pokušaju riješiti problem riječima, ali ne uspiju, okreću se nasilju.
- Nedostatak empatije i razgovora – vjeruju da je nasilje jedina opcija.
- Nedostatak kapaciteta za racionalno rješavanje konflikta – ne znaju kako da pretrpe ili reaguju kritički.
- Nedostatak emocionalne inteligencije.
- Nedostatak razumijevanja za razgovor – mnogi ne vjeruju da miran dijalog može riješiti sukobe.

Zaključak:

Značajan broj mladih, u prosjeku oko 50%: **isključivo je u mišljenju** (svijet vide jednostrano, kroz suprotstavljene kategorije: „crno – bijelo“ „naši – njihovi“, „mi smo dobri, oni su zli“, „pravi vjernici protiv nevjernika“, „patriote protiv izdajnika“ itd.), **sklono je odbacivanju dijaloga i kompromisa** (vjeruju da su njihovi stavovi apsolutno ispravni i da su im „neprijatelji“ svi koji drugačije misle) i **idealizuje nasilje i ekstremne metode rješavanja problema** (vjeruje da se problemi mogu efikasnije rješavati nasiljem ili agresivnim djelovanjem nego riječima).

Raširenost isključivosti u komunikaciji mladi objašnjavaju: tradicijom („Nisi muško ako ne uzvратиš“), karakternim osobinama nasilnika (tvrdoglavost, takmičarski mentalitet, potreba za ličnim isticanjem, nesigurnost i sl.), ali prije svega nerazvijenim komunikacionim sposobnostima, nedostatkom kritičkog mišljenja i sposobnosti nenasilnog rješavanja konflikata.

SOCIJALNA DISTANCA I NEDOSTATAK EMPATIJE

Socijalna distanca označava emocionalnu, kulturnu i društvenu udaljenost između pripadnika različitih društvenih grupa – najčešće etničkih, religijskih, političkih. To je mjera koliko je neko spreman da prihvati pripadnike druge grupe kao „bliske“ ili „društveno poželjne“ – npr. kao komšije, prijatelje, supružnike ili članove porodice. Empatija je ključna za smanjivanje socijalne distance. Empatija je spremnost i sposobnost da se razumiju emocije drugih ljudi, da se stavi „u njihove cipele“ i zamisli kako je biti u njihovoj poziciji. Društva u kojima prevladava socijalna distanca suočavaju se s podjelama, netolerancijom i konfliktima, dok ona društva koja njeguju empatiju, grade povjerenje, solidarnost i socijalnu pravdu. Put ka zdravijem društvu vodi kroz razvijanje empatije i aktivno smanjivanje socijalne distance.

Rasprostranjenost socijalne distance kod mladih ispitivano je na dva načina. Objektivno, utvrđivano je kolika je socijalna distanca kod mladih prema određenim društvenim grupama, kao što su osobe iz druge sredine, osobe sa posebnim potrebama, osobe sa drugačijim seksualnim opredjeljenjem, osobe sa HIV-om, osobe druge vjere, nacije, političkog opredjeljenja i sl. S druge strane, od mladih je traženo da procijene koji je procenat njihovih vršnjaka koji bi izbjegli da se druže

i sjede u klupi sa osobama koje su drugačije od njih, npr. sa osobama druge vjere, druge nacionalnosti, drugačijeg političkog opredjeljenja i sl.

Faza 1. Dominantni stavovi i društvene vrijednosti u populaciji mladih, učenika osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori

1.12 Socijalna distanca prema pripadnicima određenih društvenih grupa

Cilj: Utvrditi koliko je izražena socijalna distanca mladih prema određenim društvenim grupama kao što su osobe iz druge sredine, osobe sa posebnim potrebama, osobe sa drugačijim seksualnim opredjeljenjem; osobe sa HIV-om, osobe druge vjere, nacije, političkog opredjeljenja i sl.

Pitanje u upitniku:

Da li bi ti smetalo da sjediš i klupi sa učenicom:

nimalo malo donekle mnogo

KOJI JE DOSELIO IZ DRUGOG GRADA

KOJI JE DOSELIO IZ DRUGE ZEMLJE

SA FIZIČKIM INVALIDITETOM

KOJI JE DRUGE VJERE

SA HIV-OM

SA OŠTEĆENJEM VIDA, SLUHA

SA MENTALNIM POTEŠKOĆAMA

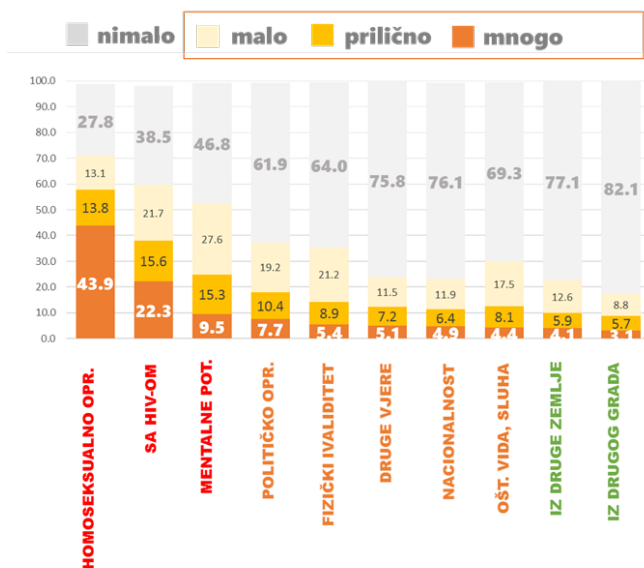
KOJI JE DRUGE NACIONALNOSTI

KOJI JE HOMOSEKSUALNOG OPREDJELJENJA

KOJI IMA DRUGAČIJA POLITIČKA OPREDJELJENJA

Najmanju socijalnu distancu učenici imaju prema osobama koje su doselile iz drugog grada (18%) i druge zemlje (23%). **Značajan broj učenika** ($\frac{1}{4}$) manifestuje socijalnu distancu prema osobama drugačijeg političkog opredjeljenja (38%), prema osobama sa fizičkim invaliditetom (36,5%) ili sa oštećenjem vida ili sluha (30%), te u odnosu na osobe druge vjere i druge nacionalnosti (24%).

Da li bi ti smetalo da sjediš u klupi sa učenicom?

Najviša socijalna distanca je prema osobama homoseksualnog opredjeljenja (72%), prema osobama sa HIV-om (62%), te prema osobama sa mentalnim poteškoćama (53%).

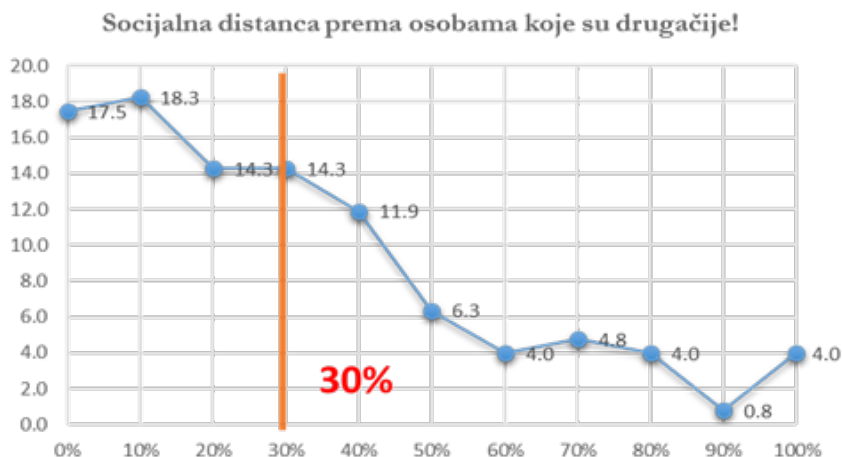
Faza 2. Percepcija mladih o zastupljenosti faktora polarizacije, radikalnih i ekstremnih ponašanja kod njihovih vršnjaka.

1.13 Socijalna distanca prema osobama koje su drugačije

Pitanje za učenike u fokus grupi:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji bi izbjegli da se druže i sjede u klupi sa osobama koje su drugačije od njih, npr. sa osobama druge vjere, druge nacionalnosti, drugačijeg političkog opredjeljenja?

Procjena je da oko 30% mladih, njihovih vršnjaka, ima izraženu socijalnu distancu prema osobama koje su drugačije od njih, npr. prema osobama druge vjere, druge nacionalnosti, drugačijeg političkog opredjeljenja i sl.

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za učenike u fokus grupi: **Koji je razlog što neki mladi izbjegavaju druženje sa pojedincima koji su drugačiji od njih, npr. sa osobama homoseksualnog opredjeljenja i sl?**

Izbjegavanje osoba koje su drugačije (npr. sa osobama druge vjere, druge nacionalnosti, drugačijeg političkog opredjeljenja, osobama homoseksualnog opredjeljenja i sl.) mladi objašnjavaju još uvijek prisutnim **tradicionalnim obrascima, raširenim stereotipima i predrasudama**. U „zatvorenom društvu“ još uvijek postoji „strah od osude“ zbog nepoštovanja tradicionalnih obrazaca, običaja, ustaljenih normi i sl. Jedan broj mladih predrasude i nepovjerenje prema osobama koje su drugačije, objašnjava **nedostatkom komunikacije i prilika za međusobno upoznavanje**.

Neki od tipičnih odgovora:

- Uticaj starijih generacija – tradicionalni stavovi poput „s kim si, takav si“ prenose s generacije na generaciju i utiču na socijalne izbore mladih.
- Naučeni način razmišljanja – mnogi jednostavno preuzimaju obrasce iz okoline.
- Uticaj roditelja i okruženja – preuzimaju stavove starijih koji ih uče da određene grupe treba izbjegavati.
- Religijska i ideološka nametljivost.
- Strah od osude – izbjegavaju određene ljude da ne bi bili kritikovani od strane većine (s kim si takav si).
- Zatvorenost društva – u sredinama gdje su svi slični, drugačiji ljudi izazivaju nesigurnost i predrasude.
- Društveni pritisak – kod mladih nije uvijek problem vjera ili ideologija, već banalne stvari poput oblačenja, gdje se boje ismijavanja i osude ako se druže s nekim ko se izdvaja.
- Mala sredina – u manjim gradovima, gdje se svi poznaju, društvene norme su izraženije, i treba puno samopouzdanja i hrabrosti da se izađe iz kalupa koje je društvo kreiralo.
- Strah od nepoznatog – izbjegavanje onoga što ne razumiju.
- Nepovjerenje – izbjegavaju ljude koje smatraju nepouzdanim.
- Stereotipi i mišljenje sredine – mladi često više brinu o tome šta će reći okolina nego o ličnim simpatijama.
- Predrasude – zasnovane na stereotipima i nepoznavanju drugih.
- Nedostatak kritičkog mišljenja – ne preispituju svoje predrasude.
- Nedostatak komunikacije i prilika za međusobno upoznavanje.

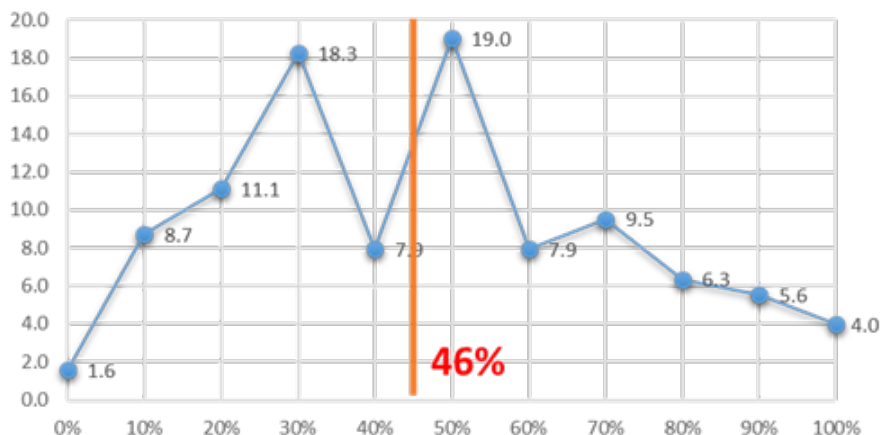
1.14 Nepostojanje empatije prema drugima

Pitanje za učenike u fokus grupi:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, koji nemaju dovoljno saosjećanja prema onima koji su u teškoj situaciji, koji su ugroženi, koji pate?

Procjena je da otprilike polovina mladih, njihovih vršnjaka (46%), nema dovoljno saosjećanja prema onima koji su u teškoj situaciji, koji su ugroženi, koji pate i sl.

Nepostojanje empatije prema drugima!

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za učenike u fokus grupi:

Koji je razlog što neki mladi nemaju razumijevanja za ljude koji su u nevolji?

Nedostatak empatije i saosjećanja sa drugima mladi objašnjavaju tradicijskim kulturnim obrascima „hladnog društva“ – društva u kom se „osuđuje izražavanje emocija“. Isto tako problem su i savremeni društveni obrasci gdje je fokus na **individualizmu** i ličnom uspjehu (slabi osećaj solidarnosti i društvene odgovornosti). Jedan broj mladih uviđa nedostatak **socio-emocionalnih vještina kod mladih** (mladi teško razumiju tuđe probleme; ne pokušavaju sagledati stvari

iz perspektive drugih; ne znaju kako je biti u teškoj situaciji; ne znaju da li osoba želi pomoć; boje se da je ne uvrijede svojim postupkom i sl.).

Neki od tipičnih odgovora:

- “Hladno” društvo!
- Strah od osude – misle da će ih društvo kritikovati ako izraze saosjećanje („Onda upadamo i mi u te probleme, ne treba nam to”).
- Društvo postaje sve hladnije i više fokusirano na samostalnost, zaboravljajući međusobnu podršku. To često znači da su ljudi manje spremni da slušaju i pomognu jedni drugima.
- Opšta ravnodušnost – nedostatak dubljeg razumijevanja za tuđe probleme.
- Stav „nije moj problem” – često vjeruju da su ljudi sami krivi za svoju sudbinu.
- Sebičnost – fokusirani su samo na svoje probleme.
- Nedostatak ličnog iskustva – teško razumiju tuđe probleme ako ih sami nisu iskusili.
- Ne osjećaju ličnu povezanost – ako problem ne utiče direktno na njih, ne smatraju ga važnim.
- Relativizacija problema – smatraju da postoje mnogo gori problemi od onog s kojim se suočava neko drugi.
- Fenomen prebacivanja odgovornosti – vjeruju da će neko drugi pomoći, pa ne osjećaju potrebu da to urade sami.
- Nedostatak emocionalne inteligencije – ne pokušavaju sagledati stvari iz perspektive drugih.
- Strah od pogrešnog pristupa, ne znaju da li osoba želi pomoć i boje se da je ne uvrijede.
- Neiskustvo – ne znaju kako je biti u teškoj situaciji, pa nemaju razumijevanja.
- Nedostatak komunikacije.

Zaključak:

Učenici procjenjuju da oko 50% mladih, njihovih vršnjaka, nema dovoljno saosjećanja, empatije prema onima koji su u teškoj situaciji, koji su ugroženi i koji pate. U isto vrijeme smatraju da bi oko 30% njihovih vršnjaka izbjeglo da se druži i sjedi u klupi sa osobama koje su drugačije od njih, npr. sa osobama druge vjere, druge nacionalnosti, drugačijeg političkog opredjeljenja. Objektivni podaci pokazuju da je socijalna distanca u populaciji mladih znatno više prisutna u odnosu na doživljaj koji mladi imaju, i to posebno prema osobama homoseksualnog opredjeljenja (72%), osobama sa HIV-om (62%) i osobama sa mentalnim poremećajem (53%). Jedan broj učenika ima socijalnu distancu i prema osobama druge vjere i/ili druge nacionalnosti (24%).

Manjak empatije i raširenost socijalne distance u društvu mladi objašnjavaju tradicionalnim kulturnim obrascima „hladnog društva“, društva u kojem se „osuđuje izražavanje emocija“, društva koje ne prihvata „nove obrasce ponašanja“, raširenim stereotipima i predrasudama posebno prema osobama homoseksualnog opredjeljenja, osobama sa HIV-om, osobama sa mentalnim poremećajima, ali i nedostatkom komunikacije i socio-emocionalnih vještina.

OSJEĆAJ ODBAČENOSTI I NEPRAVDE

Osjećaj odbačenosti, marginalizovanosti i nepravde po osnovu nacionalne pripadnosti, političkog opredjeljenja, vjere, porodičnog porijekla, pola, materijalnog položaja i sl, često je plodno tlo za razvoj ili za opravdanje radikalnih i ekstremnih stavova i ponašanja. Kada pojedinci osjete da su ignorisani, poniženi ili isključeni, oni postaju ranjivi na radikalne i ekstremne ideologije. Ovo nije samo psihološki problem, već društveni fenomen koji može imati ozbiljne posljedice po stabilnost zajednice.

Prisustvo osjećaja odbačenosti i nepravde ispitivano je na dva načina: objektivno, tako što je utvrđen procenat učenika koji se u školi osjećaju diskriminisanim i na osnovu procjene mladih o broju vršnjaka kod kojih je prisutan osjećaj diskriminisanosti, koji su uvjereni da su oni (ili grupa kojoj pripadaju) žrtve društvenih nepravdi, diskriminacije ili represije.

Faza 1. Dominantni stavovi i društvene vrijednosti u populaciji mladih, učenika osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori

1.15 Rasprostranjenost osjećaja odbačenosti

Cilj: Utvrditi rasprostranjenost osjećaja izolovanosti mladih po osnovu nacionalne pripadnosti, političkog opredjeljenja, vjere, porodice, pola, materijalnog položaja i sl.

Pitanje u upitniku:

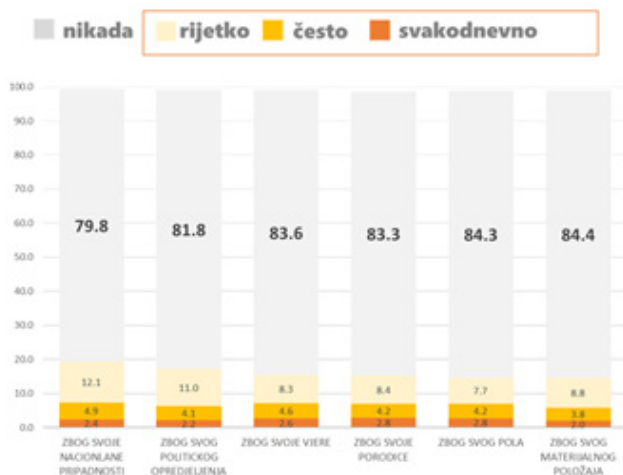
Da li si se u školi ikada osjećao diskriminisanim zbog:

nikada rijetko često svakodnevno

SVOJE NACIONALNE PRIPADNOSTI
SVOG POLITIČKOG OPREDJELJENJA
SVOJE VJERE
SVOJE PORODICE
SVOG POLA
SVOG MATERIJALNOG POLOŽAJA

Najveći broj učenika nikada u školi nije imao osjećaj diskriminisanosti po bilo kom osnovu. Međutim, nije mali broj onih koji su imali takav osjećaj.

Da li si se u školi smatrao diskriminisanim:

Oko 7% učenika navodi da se često ili svakodnevno u školi osjećaju diskriminiranim. Kao razloge diskriminisanosti učenici najčešće navode svoju nacionalnu pripadnost (20%), svoje političko opredjeljenje (18%), pripadnost određenoj vjeri (16%), porodično porijeklo (16%), pol (15%), materijalni položaj (15%).

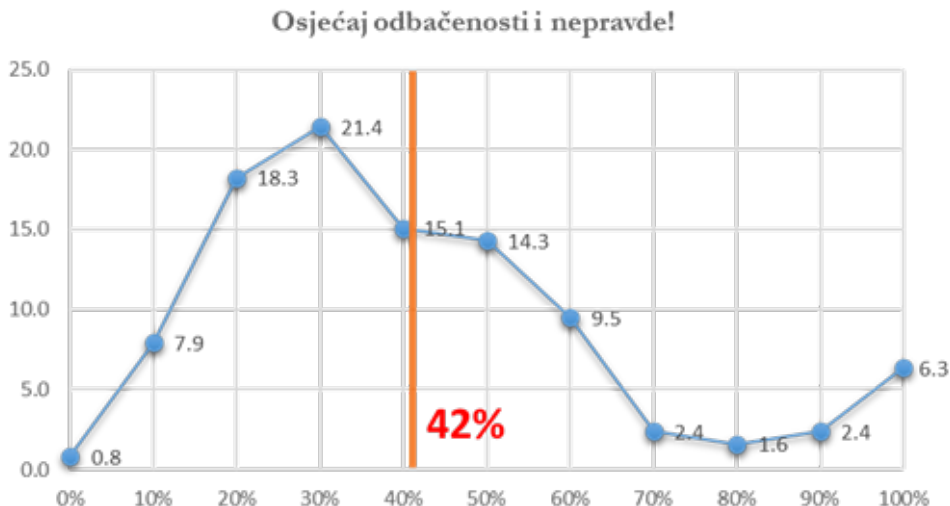
Faza 2. Percepcija mladih o zastupljenosti faktora polarizacije, radikalnih i ekstremnih ponašanja kod njihovih vršnjaka

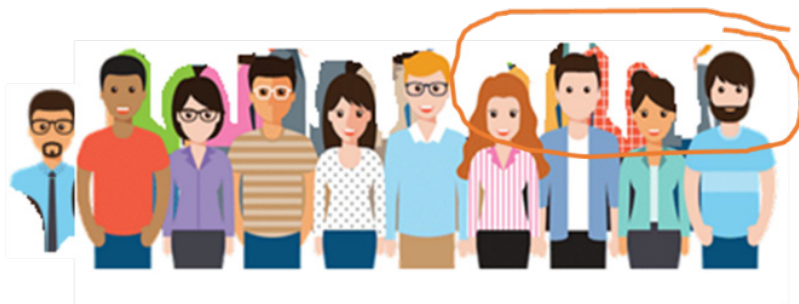
1.16 Osjećaj odbačenosti i nepravde

Pitanje za učenike u fokus grupi:

Koji je procenat mladih, vaših vršnjaka, kod kojih postoji stalno prisutan osjećaj diskriminisanosti, koji su uvjereni da su oni (ili grupa kojoj pripadaju) žrtve društvenih nepravdi, diskriminacije ili represije?

Procjena je da oko 30% mladih, njihovih vršnjaka ima prisutan osjećaj odbačenosti i nepravde, koji su uvjereni da su oni (ili grupa kojoj pripadaju) žrtve društvenih nepravdi, diskriminacije ili represije, što je zabrinjavajuće.

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

Pitanje za učenike u fokus grupi:

Da li je, po vašem mišljenju, opravdan njihov osjećaj odbačenosti, da li imaju razloga da se tako osjećaju?

Većina mladih uviđa da u njihovom okruženju postoje pojedinci i grupe koji se osjećaju odbačeno ili diskriminirano. Jedan broj mladih smatra da njihov osjećaj odbačenosti nema realnu osnovu i da je rezultat njihovih **ličnih problema** („nesigurnosti i želje da skrenu pažnju na sebe“) i **projekcija** („vide problem tamo gdje ga nema, sami odbijaju druženje, a okrivljuju druge“ i sl.). Drugi smatraju da postoje objektivni razlozi za njihov osjećaj odbačenosti i diskriminacije. Kao razloge navode **prisustvo pojedinaca** u našem društvu koji zaista nisu tolerantni i koji nisu spremni da prihvate različitosti.

Neki od tipičnih odgovora:

- Najčešće nije opravdan – mnogi okrivljuju društvo za svoju odbačenost, iako su sami djelimično odgovorni za to. Lakše im je da sebe vide kao žrtvu nego da preispitaju svoje postupke.
- Preuveličavanje je često – neki tvrde da su diskriminirani kako bi privukli pažnju.
- Nisu svi zaista odbačeni, neki sami odbijaju druženje s drugima.
- Uloga žrtve – pojedinci žele sažaljenje i predstavljaju se kao diskriminirani.
- Postoji osnov za taj osjećaj, uvijek se nađe neko ko kritikuje način mišljenja ili oblačenja drugih.
- Ne postoji međusobno poštovanje – iako smo različiti, često se ne prihvatamo.
- Multikulturalizam kao izazov – razlike u porijeklu (grad/selo, etnička pripad-

nost) mogu dovesti do osjećaja odbačenosti.

- Diskriminacija na osnovu nacionalnosti – postoji, ali nije uvijek razlog osjećaja odbačenosti.
- Prava žrtva obično čuti – oni koji zaista imaju razlog da se osjećaju odbačeno, često to ne pokazuju.
- Pravi primjer su pripadnici romske populacije, izdvajaju se, ali često sami to rade – osjećaju se isključenima, iako se ponekad sami distanciraju od drugih, niko njih ne odbacuje.

Zaključak:

Prema mišljenju učenika, oko 30% mladih, njihovih vršnjaka, ima osjećaj odbačenosti i nepravde, smatraju da su oni ili grupa kojoj pripadaju žrtve društvenih nepravdi, diskriminacije ili represije, što je zabrinjavajuće. Objektivno, broj učenika sa osjećajem odbačenosti i nepravde je daleko manji, ali ipak značajan. Oko 7% učenika navodi da se često ili svakodnevno osjećaju diskriminisanim u školi. Kao razloge diskriminisanosti, učenici najčešće navode nacionalnu i vjersku pripadnost i političko opredjeljenje. Kod starijih učenika, osjećaj diskriminisanosti se češće javlja kao posljedica nacionalne i političke pripadnosti, a kod mlađih učenika zbog vjerske pripadnosti, porodičnog porijekla, pola i materijalnog položaja.

Jedna grupa učenika negira opravdanost osjećaja odbačenosti. Smatraju da je on rezultat ličnih problema („nesigurnosti i želje da skrenu pažnju na sebe“) i projekcija („vide problem tamo gdje ga nema, sami odbijaju druženje, a okrivljuju druge“ i sl.). Drugi smatraju da osjećaj odbačenosti i diskriminacije opravdan i kao razloge navode prisustvo pojedinaca koji zaista nisu tolerantni i koji nisu spremni da prihvate različitosti.

DRUGI VAŽNI REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Pored osnovnih rezultata koji se odnose na to koje stavove i društvene vrijednosti zastupaju mladi, - učenici osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori, i to kako mladi vide, doživljavaju društvenu sredinu svojih vršnjaka, istraživanjem je utvrđeno:

- kakve društvene vrijednosti zastupaju učenici neprihvatljivih ponašanja u školi,
- kakav je uticaj roditelja i škole na stavove i društvene vrijednosti mladih,
- kakva je uloga društvenog aktivizma u oblikovanju stavova i društvenih vrijednosti mladih.

DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI UČENIKA NEPRIHVATLJIVIH PONAŠANJA

Neprihvatljiva ponašanja mladih svakim danom postaju sve veći problem, kako škole (utiču na opštu klimu, položaj učenika i pad kvaliteta nastave i obrazovanja) tako i društva (dovode do dezintegracije i neefikasnog funkcionisanja društva). Neprihvatljiva ponašanja u školskom okruženju – kao što su nasilje, verbalna agresija, isključivost, buntovništvo ili ignorisanje autoriteta – **mogu predstavljati rane znakove dubljih problema i u nekim slučajevima voditi ka radikalizaciji i ekstremnim oblicima ponašanja.**

Najčešći oblik neprihvatljivog ponašanja učenika, prema ispitanom uzorku, je **bježanje sa nastave** (73% učenika najmanje jednom u toku godine pobjegne sa nastave). Značajno su zastupljeni različiti oblici **agresivnog ponašanja**, bilo da se radi o verbalnoj agresiji, ismijavanju, omalovažavanju, prijetnjama ili o fizičkoj agresiji prema drugim učenicima. U školskoj godini kada je rađeno istraživanje, 36,8% učenika iz uzorka ismijavalo je ili omalovažavalo svoje drugove; 33,6% učenika se fizički obračunavalo sa drugim učenicima; 18,9% učenika se služilo prijetnjama; 17,9% učenika slalo je putem mejla, telefonom ili preko društvenih mreža uvredljive poruke ili komentare; 7,9% učenika donosilo je oružje u školu. Upotreba **alkohola, duvana i droga** prilično je rasprostranjena među mladima. Alkohol je koristilo 32,8% učenika, ispitanika iz ovog uzorka; 16,5% duvan; 6,5% probalo je drogu. Redovno posjećuje kladionice i **kocka se** 15,4% učenika.

Istraživanjem je utvrđeno da su kod mladih, koji manifestuju neprihvatljiva ponašanja u školskom okruženju, **u značajno većem stepenu zastupljeni ispitivani psihološki faktori** koji se mogu povezati sa polarizacijom, ekstremizmom i radikalnim ponašanjem: negativni uzori, nepovjerenje u društvene vrijednosti, konzervativni stavovi i tradicionalne društvene vrijednosti, isključivost u komunikaciji,

socijalna distanca i nedostatak empatije, osjećaj izolovanosti i nepravde u školi.

Mladi koji u školskom kontekstu manifestuju neprihvatljiva ponašanja:

- uzore dominantno nalaze u svijetu kriminala, politike, jutjuba;
- više od drugih, uvjereni su da su kriminal, šverc, estrada, pa i politika isplati-vi;
- za njih su nevažne moralne vrline, intelekt, obrazovanje i humanost, a ljude cijene prvenstveno na osnovu izgleda, materijalnog položaja, nacionalne i vjerske pripadnosti;
- više od drugih, vjeruju da se problemi najbolje rješavaju agresivnim sredstvi-ma;
- najrađe se druže sa učenicima koji su slični njima i netrpeljivi su prema poje-dincima i grupama koji se razlikuju od njih;
- imaju izražen osjećaj nepravde, izolovanosti, marginalizacije.

Škola je prva linija odbrane protiv radikalizacije. Iako svako neprihvatljivo ponašanje ne vodi ka ekstremizmu, ponavljajući obrasci nasilja, isključivosti i frustracije mogu stvoriti plodno tlo za regrutaciju u radikalne ideologije.

UTICAJ RODITELJA I ŠKOLE NA STAVOVE I DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI MLADIH

Istraživanjem je utvrđeno da na stavove i društvene vrijednosti mladih najveći uticaj imaju **roditelji**. Prema rezultatima istraživanja, roditelji:

- bolje od drugih, kontrolišu društvene uticaje na svoju djecu, utiču na izbor uzora i odnos prema negativnim društvenim pojavama,
- dominantno prenose tradicionalne društvene obrasce i imaju najveći uticaj na društvene vrijednosti svoje djece,
- značajno utiču na povjerenje mladih u društvene vrijednosti,
- određuju kriterijume procjene drugih ljudi i stepen distance mladih prema drugim pojedincima i grupama.

Na stavove i društvene vrijednosti svoje djece, roditelji najčešće utiču tako što im **iznose svoja očekivanja** (83,9% učenika kaže da njihovi roditelji očekuju da se s poštovanjem odnose prema drugim ljudima) i **svoje vrijednosti** (66,1% učenika kaže da je njihovim roditeljima podjednako važno dobro ponašanje i dobro učenje). U poređenju sa ovim postupcima, roditelji rjeđe **razgovaraju sa djecom o vrijednostima** (63,2% učenika kažu da sa roditeljima često razgovaraju o tome šta

znači biti dobra osoba) i **kontrolom ponašanja** (57,2% učenika kaže da ih roditelji svakodnevno pitaju kako su se ponašali u školi).

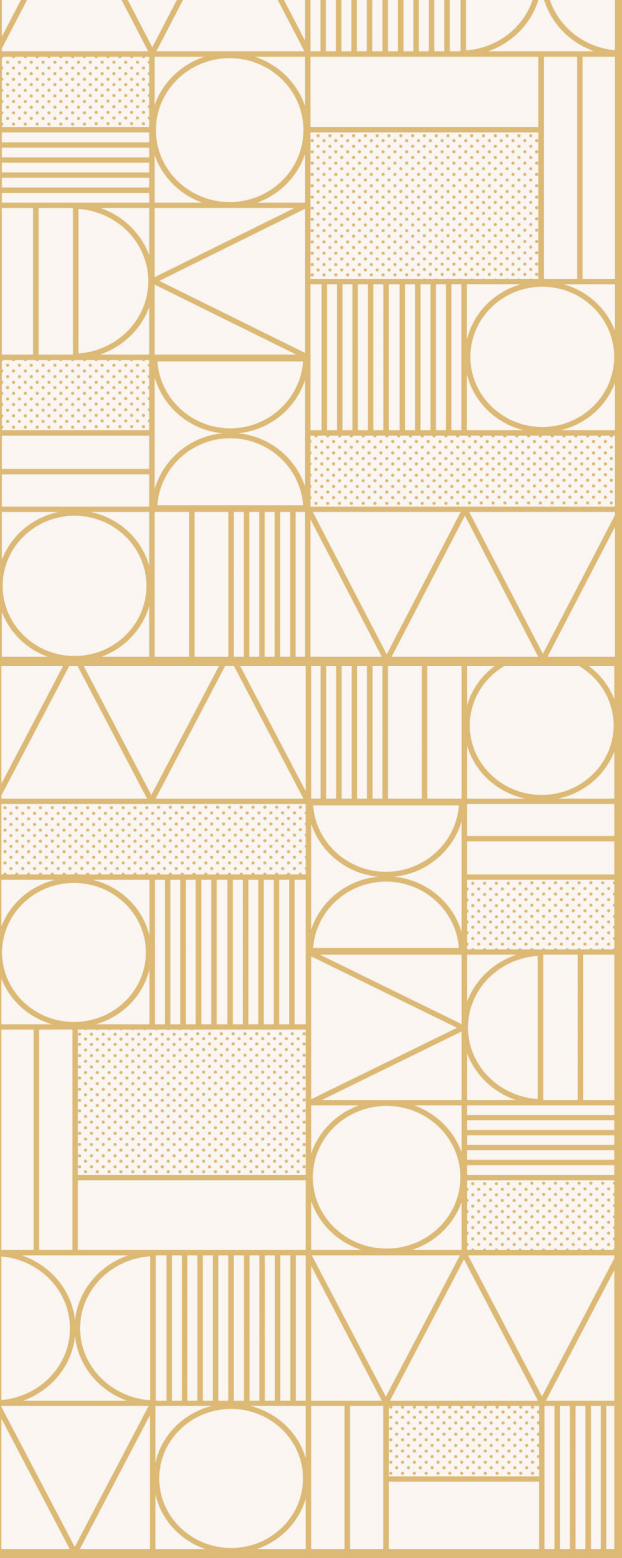
Kada je u pitanju škola istraživanje je pokazalo:

- u odnosu na roditelje, škola se daleko manje bavi oblikovanjem stavova i društvenih vrijednosti mladih, a kada to i čini, služi se najmanje efikasnim metodama: predavanjem, savjetovanjem i sl;
- većina ispitivanih učenika nema svijest o namjeri škole da utiče na njihove stavove i društvene vrijednosti. Jedan broj nije uvjeren da će neko u školi reagovati na nepravdu, niti da se u školi isplati biti pošten, pravičan, iskren i sl.

Na društvene vrijednosti mladih, škole najčešće utiču **podučavanjem o vrijednostima** (16% učenika kaže da im nastavnici svakodnevno govore koje su vrijednosti važne u životu (npr. poštenje, iskrenost, pravičnost i sl.), ili **podučavanjem o tome kako treba da se odnose prema drugim osobama** (15% učenika kaže da u školi uče kako treba da se odnose prema osobama koje su druge nacije, vjere, osobama sa poteškoćama i sl). U odnosu na ove postupke, u školama se rjeđe **praktikuju vrijednosti** (11,8% učenika kaže da su se uvjerali, da se u školi isplati biti pošten, pravičan, iskren i sl.) ili se **reaguje na ponašanja suprotna proklamovanim vrijednostima**, (8,7% učenika kažu da se u školi odmah reaguje na nepravdu, diskriminaciju, nasilje i sl.).

ULOGA DRUŠTVENOG AKTIVIZMA U OBLIKOVANJU STAVOVA I DRUŠTVENIH VRIJEDNOSTI MLADIH

Istraživanje je pokazalo da učešće mladih u radu pojedinih društvenih organizacija značajno utiče na njihov sistem vrijednosti. Na društvene vrijednosti mladih pozitivno utiču pohađanje nastave građanskog vaspitanja/obrazovanja, kao i učešće u sportskim, humanitarnim i pojedinim nevladinim organizacijama.

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

ŠTA SE ŽELI SAZNATI?

Cilj istraživanja bio je da procijenimo otpornost mladih u Crnoj Gori na polarizaciju, radikalna i ekstremna ponašanja. Prema *Khalilu i Zeuthenu* (2016), uzroci radikalizacije ne mogu se objasniti jednostrano, već se moraju razmatrati kroz tri kategorije: strukturne faktore (npr. siromaštvo, nezaposlenost), omogućavajuće faktore (poput nedostatka institucionalne kontrole) i pokretačke ili motivacione faktore (ideološka uvjerenja, stavovi i društvene vrijednosti i sl.). Ovim istraživanjem ispitana je zastupljenost i uloga motivacionih, tj. **psiholoških faktora polarizacije i radikalnog ponašanja** i to:

- stepen povjerenja mladih u društvene vrijednosti,
- zastupljenost neadekvatnih uzora,
- zastupljenost konzervativnih stavova i tradicionalnih vrijednosti,
- isključivost u komunikaciji,
- socijalna distanca i nedostatak empatije prema drugima,
- osjećaj odbačenosti i nepravde.

Istraživanje je realizovano u dvije povezane faze. U prvoj fazi, anketiranjem, prikupljeni su empirijski podaci o zastupljenosti psiholoških faktora polarizacije i radikalnog ponašanja u populaciji mladih, učenika osnovnih i srednjih škola u Crnoj Gori. U drugoj fazi, neposredno u kontaktu s mladima, putem intervjua u fokus grupama, utvrđivano je kako mladi doživljavaju i interpretiraju društvenu sredinu u kojoj žive. Ispitivana je njihova procjena zastupljenosti pomenutih faktora u populaciji mladih. Obje ove slike, i objektivna i subjektivna, važne su za predikciju ponašanja mladih. Stavovi i društvene vrijednosti su dispozicije ponašanja – one usmjeravaju, motivišu i orijentišu naše mišljenje, osjećanja i naše ponašanje. To znači da mnoge postupke koje ljudi preduzimaju u životu (bilo da se radi o konstruktivnim ili nekonstruktivnim ponašanjima uključujući i ekstremna i radikalna ponašanja) možemo razumjeti jedino ako poznajemo njihove društvene vrijednosti, i obrnuto – **poznajući stavove i društvene vrijednosti mladih, možemo predviđati i prevenirati njihove postupke i ponašanja.**

KOLIKA JE OTPORNOST MLADIH U CRNOJ GORI NA POLARIZACIJU, RADIKALNA I EKSTREMNA PONAŠANJA?

Istraživanje je pokazalo da je otpornost mladih u Crnoj Gori na polarizaciju, radikalna i ekstremna ponašanja **niska**. Ova tvrdnja proizilazi iz objektivno prikuplje-

nih podataka i procjene učenika o zastupljenosti kod mladih psiholoških faktora polarizacije i radikalnog ekstremizma kao što su nepovjerenje u društvene vrijednosti, negativni uzori, konzervativni stavovi i tradicionalne društvene vrijednosti, isključivost u komunikaciji, socijalna distanca i nedostatak empatije, osjećaj izolovanosti i nepravde.

Prikupljeni podaci ukazuju da značajan broj mladih, učenika osnovnih i srednjih škola:

- **nema povjerenja u pozitivne društvene vrijednosti** – smatraju da se „zaobilazni putevi“, šverc i kriminal više isplate od poštenog rada;
- **povodi se za negativnim uzorima** – više se ugledaju se na estradne zvijezde, influencersere i youtubere, nego na uzore koje nudi škola (umjetnike, naučnike, profesore i sl.);
- **zastupa konzervativne stavove i tradicionalne društvene vrijednosti** – značajan broj vodi računa o nacionalnoj, vjerskoj i političkoj pripadnosti sagovornika;
- **isključivi su u mišljenju** – svijet vide jednostrano, kroz suprotstavljene kategorije: „crno–bijelo“ „naši–njihovi“, „mi smo dobri, oni su zli“, „pravi vjernici protiv nevjernika“, „patriote protiv izdajnika“ itd.;
- **odbacuju dijalog i kompromis** – veruju da su njihovi stavovi apsolutno ispravni i da su im „neprijatelji“ svi koji drugačije misle;
- **idealizuju nasilje i ekstremne metode** – značajan broj vjeruje da se problemi mogu riješiti isključivo nasiljem ili agresivnim djelovanjem;
- **ima socijalnu distancu prema osobama koje su drugačije** – značajan broj izbjegava da se druži sa osobama koje su drugačije od njih (npr. sa osobama drugačijeg seksualnog opredjeljenja, osobama sa HIV-om, osobama sa mentalnim poteškoćama);
- **nema empatiju prema drugima** – značajan broj nema dovoljno saosjećanja prema onima koji su u teškoj situaciji, koji su ugroženi, koji pate i sl.;
- **ima osjećaj odbačenosti i nepravde** – značajan broj je uvjeren da su oni (ili grupa kojoj pripadaju) žrtve društvenih nepravdi, diskriminacije ili represije.

Društvena sredina u kojoj se „zaobilazni putevi uspjeha“ samatraju isplativijim od poštenog rada, gdje su velikom broju pojedinaca estradne zvijezde, influencersi i youtuberi i sl. bliži uzori od onih koje nudi škola, gdje se mladi zatvaraju u grupe istomišljenika i gdje su „neprijatelji“ svi koji drugačije misle; gdje se svijet posmatra kroz suprotstavljene kategorije: „crno–bijelo“ „naši–njihovi“ i sl, gdje postoji uvjerenje da se problemi efikasnije mogu rješavati nasiljem nego komunikacijom, gdje se izbjegava druženje sa osobama koje su drugačije i gdje nema saosjećanja prema onima koji su u teškoj situaciji, značajan broj mladih čini neotpornim na polarizaciju i radikalna ponašanja posebno u situacijama društvenih kriza, ekonomske

nesigurnosti, slabljenja institucija, neefikasnog obrazovanja, uticaja raznih neformalnih i radikalnih vođa i sl.

Da se radi o relevantnim faktorima polarizacije, radikalizma i ekstremnih ponašanja dokazuje činjenica **da su isitivani faktori u značajno većem stepenu zastupljeni kod mladih koji u školskom okruženju već manifestuju neprihvatljivo ponašanje** (bježanje iz škole, ispoljavaju bilo verbalnu ili fizičku agresiju prema drugim učenicima, upotrebljavaju duvan, alkohol, droge, kockaju se). Iako u svakom pojedinačnom slučaju neprihvatljivo ponašanje u školi ne mora da vodi ka ekstremizmu, ponavljajući obrasci nasilja, isključivosti i frustracije predstavljaju plodno tlo za regrutaciju u radikalne ideologije.

KOJI SU UZROCI NISKE OTPORNOSTI MLADIH U CRNOJ GORI NA POLARIZACIJU, RADIKALNA I EKSTREMNA PONAŠANJA?

Polazeći od već, više puta, pominjane tripartitne podjele (*Khali i Zeuthen* 2016), uzroci radikalizacije se ne mogu objasniti jednostrano, samo na osnovu motivacionih faktora, već se mora razmotriti i uloga preostalih, tzv. **strukturnih** (npr. ekonomska nejednakost, političke, kulturne i identitetske razlike, kriza i nesigurnost i sl.) i **omogućujućih faktora** (poput nedostatka institucionalne kontrole, manipulacija od strane medija i društvenih mreža, neefikasnog obrazovnog sistema i sl.) radikalnog i ekstremnog ponašanja mladih.

Jedan od ciljeva istraživanja bio je da se na osnovu razgovora sa učenicima završnih razreda srednjih škola u Crnoj Gori utvrde mogući uzroci rasprostranjenosti pomenutih faktora polarizacije, radikalnih i ekstremnih ponašanja. Na osnovu toga izdvaja se nekoliko najvažnijih:

* **Narušeni sistemi vrijednosti!**

Nesigurnost u društvene vrijednosti značajno smanjuje otpornost mladih na negativne uticaje i neprihvatljiva ponašanja. Kao posljedica brzih društvenih promjena dolazi do slabljenja tradicionalnih vrijednosti kao što su poštenje, solidarnost, tolerancija i sl. a njihovo mjesto zauzimaju neke druge vrijednosti. Mediji, posebno internet, značajno doprinose da je sistem vrednosti iskrivljen – „*nebitne ličnosti se ističu, dok se obrazovani ljudi zapostavljaju*“. „*Znanje, poštovanje, profesionalnost i pristojnost se sve manje cijene*“ umjesto toga, nameću se: materijalizam („*uspjeh se sve više mjeri bogatstvom, a ne poštenjem, dobrotom, znanjem i iskrenošću*“), individualizam bez odgovornosti („*fokus je na ličnoj koristi bez obzira na širu društvenu*

sliku"), normalizacija nasilja („agresija i ekstremni stavovi postaju legitimna sredstva za rješavanje sukoba") i sl.

*** Nepovoljne društvene prilike!**

Percepcija stanja u društvu značajno utiče na otpornost mladih na polarizaciju i radikalna ponašanja. Kriminal, korupcija, nepotizam i sl. predstavljaju ozbiljne društvene probleme koji podrivaju vladavinu prava, ekonomski razvoj i slabe povjerenje u društvene vrijednosti. Posebno je štetno odrastanje u okruženju gdje nepravedne prakse postaju „normalizovane". *„Korupcija i nepravda u društvu oblikuju stav da pošten rad nije vrednovan",* kaže jedan učenik. *„Mladima su potrebni konkretni primjeri da se negativne vrijednosti kažnjavaju, a pozitivne nagrađuju",* a to, po mišljenju učenika, danas izostaje.

*** Uticaj tradicije i konzervativnih stavova na mlade!**

Tradicija nema apriori negativnu ulogu, ona je značajna za očuvanje identiteta i zajedništvo. Međutim, nekritičko nametanje tradicionalnih shvatanja može mladima ograničiti slobodu, razvoj i ljudska prava. Tradicionalne norme često djevojkama nameću ulogu poslušnosti i pasivnosti. Mladići se uče da „ne pokazuju emocije", da budu agresivni i dominantni. Tradicija često ne priznaje postojanje LGBTQ+ osoba, drugih religija, kultura i jezika i sl. Uz tradiciju se vezuje konzervativni pristup, mladi se uči da je „drugačije" isto što i „pogrešno".

Mladi koji se čvrsto drže tradicionalnih vrijednosti i konzervativnih normi mogu razviti netoleranciju prema onima koji su drugačiji, koji su druge vjere, nacije, političkog ili seksualnog opredjeljenja, što vodi u nacionalizam, vjerski fanatizam ili ksenofobiju. Izbjegavanje druženja sa osobama koje su drugačije mladi vide *„u još uvijek prisutnim tradicionalnim obrascima",* i *„raširenim stereotipima i predrasudama"* u društvu. U *„zatvorenom društvu"* posebno u malim sredinama, postoji strah od odbacivanja, *„strah od osude",* pa se mladi rađe opredjeljuju za tradicionalna nego za savremena rješenja.

*** Škola je zanemarila svoju vaspitnu ulogu!**

U savremenom obrazovnom sistemu često se naglašava akademski aspekt škole, dok se vaspitna uloga škole – jednako važna – zanemaruje ili potiskuje u drugi plan. Polarizacija u društvu, radikalna i ekstremna ponašanja i sl. mogu nastati i kao posljedica neefikasnog obrazovnog sistema (UNESCO, 2015), tj. nedostatka u razvoju kritičkog mišljenja, tolerancije, empatije, medijske pismenosti i zajedničkih vrijednosti kod mladih.

Ne sporeći roditeljima pravo da na svoju djecu prenose tradicionalne vrijednosti,

škola učenicima treba da ponudi univerzalne ljudske i građanske vrijednosti, kao što su: pravičnost, istinoljubivost, integritet, solidarnost, empatiju, odgovornost, poštovanje prema zajednici, toleranciju i uvažavanje različitosti. Dužnost škole je da mladima predstavi uzore iz svijeta nauke, umjetnosti i sporta i da kod mladih izgradi povjerenje u pozitivne društvene vrijednosti. Škola kod učenika treba da razvija osjećaj odgovornosti, empatija i poštovanja, da uči djecu kako da žive u zajednici, da promoviše tolerancija, nenasilje i saradnju, da oblikuje moralni kompas i građansku svijest kod učenika.

*** Mladi nemaju razvijene socio-emocionalne vještine!**

Socio-emocionalne vještine igraju ključnu ulogu u formiranju ličnosti, donošenju ispravnih odluka u životu i izgradnji zdravih odnosa sa drugim ljudima. Socio-emocionalne vještine uključuju: prepoznavanje i razumijevanje sopstvenih emocija (samosvijest), prepoznavanje i razumijevanje položaja i emocija drugih ljudi (empatija), upravljanje negativnim emocijama (samokontrola). Nedostatak saosjećanja prema osobama koje su u teškoj situaciji, socijalna distanca i izbjegavanje kontakata sa osobama koje su drugačije, izbjegavanje traženja kompromisa i agresivna komunikacija su samo neke od posljedica nerazvijenih socio-emocionalnih vještina kod mladih.

*** Nizak nivo komunikacijskih vještina kod mladih!**

Komunikacija nije samo razmjena informacija, već i sposobnost izražavanja misli na jasan način, aktivno slušanje i razumijevanje i saosjećanje sa sagovornikom. Komunikacijske vještine uključuju: jasno i precizno izražavanje ideja i emocija (verbalna komunikacija), govor tijela (neverbalna komunikacija), pokazivanje interesovanja i razumijevanje sagovornika (aktivno slušanje), iznošenje mišljenja na odlučan, ali nenasilan način (asertivnost) i sl. Bez razvijenih komunikacijskih vještina, mladi pribjegavaju ili agresiji ili povlačenju iz društvenih odnosa.

Problemi kao što su odbacivanje dijaloga i kompromisa, isključivost u stavovima, zatvaranje u grupe istomišljenika, osjećaj odbačenosti i nepravde, favorizovanje agresije umjesto dijaloga, mogu se prevazići razvijanjem komunikacijskih vještina kod mladih.

*** Nerazvijeno kritičko mišljenje i medijska pismenost kod mladih!**

Kritičko mišljenje i medijska pismenost predstavljaju ključne vještine u savremenom svijetu, u kojem su mladi izloženi ogromnoj količini informacija iz različitih izvora. Bez razvijenog kritičkog mišljenja i medijske pismenosti, mladi lako padaju

pod uticaj propagande i radikalnih ideologija.

Kritičko mišljenje podrazumijeva sposobnost analize informacija, identifikaciju logičkih grešaka i donošenja argumentovanih odluka na osnovu dokaza. Medijska pismenost podrazumijeva sposobnost razumijevanja, analiziranja i evaluacije informacija koje dolaze iz različitih izvora (televizije, društvenih mreža, portala, novina itd.). Mladi koji posjeduju ove vještine mogu da razlikuju pouzdane izvore informacija od nepouzdatih, mogu da sagledaju informaciju iz različitih uglova i mogu da prepoznaju skrivenu namjeru i manipulaciju, te da donesu nezavisnu i valjan zaključak.

Problemi kao što su negativni i manipulativni uticaji medija, širenje propagande i iskrivljenog sistema vrijednosti, promocija negativnih uzora i sl. mogu se efikasno suzbiti razvijanjem ovih sposobnosti i vještina kod mladih.

ŠTA BITREBALO DA BUDU CILJEVI JAČANJA OTPORNOSTI MLADIH NA POLARIZACIJU, RADIKALNA I EKSTREMNA PONAŠANJA?

U vremenu kada su mladi izloženi brojnim uticajima koji mogu voditi ka netoleranciji, podjelama i nasilju, škola je jedna od rijetkih stabilnih institucija koja može preventivno djelovati i graditi otpornost. Savjet Evrope (2016) naglašava potrebu da obrazovni sistemi podstiču demokratske kompetencije, empatiju i vrijednosti zajedničkog života. Ciljevi jačanja otpornosti mladih na polarizaciju, radikalna i ekstremna ponašanja, prema rezultatima ovog istraživanja trebalo bi da budu sljedeći:

*** Mladi treba da usvoje univerzalne ljudske i građanske vrijednosti!**

Porodica, obrazovanje, vjerska i nacionalna pripadnost, kao i društveni uspjeh dominantne su vrijednosti mladih. Roditelji su najvažniji izvor i prenosilac tradicionalnih društvenih vrijednosti. U poređenju sa roditeljima, škola ima daleko manji uticaj na vrijednosti mladih. To, međutim, ne znači da je škola u ovom smislu nevažna, to znači da je škola u ovom trenutku neefikasna u ostvarivanju ovog cilja.

Šta se očekuje od škole? Ne sporeći pravo roditeljima da utiču na svoju djecu, u školi učenicima treba ponuditi jedan širi okvir univerzalnih ljudskih i građanskih vrijednosti kao što su: pravednost, istinoljubivost i integritet (pravedno postupanje, nepristrasnost u suđenju, dosljednost u postupanju i sl.), solidarnost i empatiju (briga, pomaganje i saosjećanje s drugim članovima društva, pogotovo sa onima

koji su ranjivi ili u nepovoljnijem položaju), odgovornost i poštovanje prema zajednici (preuzimanje odgovornosti za sopstvene postupke, podržavanje zajedničkih vrijednosti i ciljeva), toleranciju i uvažavanje različitosti (poštovanje različitih mišljenja, kultura, vjera i etničkih pripadnosti) i sl.

Istraživanje je pokazalo da škola i posebno nastava građanskog vaspitanja/gr građanskog obrazovanja može uticati da učenici u većoj mjeri zastupaju pozitivne društvene vrijednosti.

*** Mladi treba da izgrade povjerenje u pozitivne društvene vrijednosti!**

Većina učenika nema povjerenja u pozitivne društvene vrijednosti. Manje od polovine učenika smatra da se pošten rad, sport i umjetnost isplate. Sa druge strane, četvrtina učenika smatra da se kriminal, šverc i politika isplate. Estradu učenici doživljavaju unosnijom od bavljenja umjetnošću. Učenici neprihvatljivog ponašanja posebno su nepovjerljivi prema pozitivnim društvenim vrijednostima.

Šta se očekuje od škole? Od škole se očekuje da kod mladih izgradi povjerenje u pozitivne društvene vrijednosti, da svoje životne ciljeve mogu ostvariti kroz pošten rad, privatni biznis, sport i umjetnost, a da su šverc i kriminal društveno neprihvatljivi.

Istraživanje je pokazalo da škola, kao i učešće učenika u sportskim organizacijama, mogu doprinijeti da učenici izgrade povjerenje u pozitivne društvene vrijednosti. Učenici sa kojima se u školi razgovara o ovim temama, više vjeruju u pošten rad, sport i umjetnost. Članovi sportskih klubova, sekcija i sl. više od drugih vjeruju da su sport i pošten rad isplativi.

*** Škola treba da efikasnije iskoristi svoj uticaj na mlade!**

Uz porodicu, formalno, škola je najvažniji izvor socijalizacije mladih. Škola je nosilac isključivo pozitivnih društvenih vrijednosti, što se za druge agense socijalizacije ne može reći, npr. estrada ili prijatelji ne moraju zastupati pozitivne društvene vrijednosti. Zabrinjava što je uticaj škole manji od uticaja prijatelja, interneta, ulice i vjerskih organizacija. Nedovoljno efikasan uticaj škole na mlade posebno je vidljiv na primjeru učenika neprihvatljivog ponašanja. Ovi učenici veći značaj daju onome što dobiju na ulici, od prijatelja, prateći estradu i internet, nego onome čemu ih uči škola.

Šta se očekuje od škole? Od škole se očekuje da na efikasniji način ostvari dodjeljeni uticaj na mlade, da uz roditelje bude važniji faktor u formiranju mladih nego što su prijatelji, internet, estrada, ulica, političke i vjerske organizacije.

Istraživanje je pokazalo da predmet Građansko vaspitanje/Građansko obrazovanje može u značajnoj mjeri kanalisati uticaje pojedinih agenasa socijalizacije na

mlade. Mladi koji su pohađali nastavu ovog predmeta, više od drugih ističu značaj škole (i roditelja) za njihov razvoj.

*** Škola mora na bolji način da predstavi mladima uzore iz svijeta nauke, umjetnosti i sporta!**

Mladi se najviše ugledaju na svoje roditelje i na uspješne osobe iz svijeta sporta. Uzori koje nudi škola: nastavnici, naučnici i umjetnici, mladima su manje dopadljivi od estrade. Posebno zabrinjava što jedan broj mladih uzore nalazi u svijetu kriminala, politike i jutjuba.

Šta se očekuje od škole? Od škole se očekuje da mladima bolje predstavi uzore iz svijeta nauke, umjetnosti i sporta, da se, umjesto na estradne zvijezde, političare, osobe povezane sa kriminalom, influensere i sl. mladi više ugledaju na svoje nastavnike, naučnike, umjetnike, sportiste.

Istraživanje je pokazalo da škola, kao i učešće u pojedinim društvenim organizacijama pozitivno utiču na izbor uzora. Učenici sa kojima se u školi razgovara o ovim temama svoje uzore češće nalaze u svijetu sporta, nauke i umjetnosti. Mladi članovi sportskih klubova svoje uzore češće nalaze u svijetu sporta. Posebno je važan nalaz da učenici za uzore biraju one roditelje i nastavnike koji sa njima otvoreno razgovaraju o ovim temama.

*** U školi se moraju više promovisati istinske ljudske vrijednosti!**

Istraživanje je pokazalo da su nacionalno, vjersko i socijalno porijeklo, kao i materijalni položaj, za određeni broj učenika važni prilikom upoznavanja i druženja sa drugim ljudima. Na nacionalnu i vjersku pripadnost posebno se gleda u seoskim sredinama. Učenicima neprihvatljivog ponašanja potpuno su nevažne moralne vrline, intelekt, obrazovanje i humanost (briga za druge ljude). Oni se udružuju na osnovu fizičkog izgleda, materijalnog položaja, nacionalne i vjerske pripadnosti.

Šta se očekuje od škole? Od škole se očekuje da više promoviše istinske ljudske vrijednosti, da se mladi ljude cijene na osnovu njihovih moralnih vrlina, pameti, obrazovanja, brige za druge ljude, a ne na osnovu izgleda, materijalnog položaja, socijalnog porijekla, vjerske i nacionalne pripadnosti.

Istraživanje je pokazalo da roditelji imaju ključnu ulogu u tome, na osnovu kojih vrijednosti će mladi cijeliti druge ljude. Uloga škole u ovom pogledu je manja. To ne znači da je škola u ovom smislu nevažna, već da je neefikasna. Istraživanje je pokazalo da i društveni aktivizam, npr. učešće u humanitarnim organizacijama, utiče na to da se ljudi više cijene na osnovu njihovih moralnih osobina i humanosti (briga o drugima).

*** Škola mora više doprinijeti da se kod mladih poveća socijalna distanca prema negativnim društvenim pojavama!**

Većina učenika nama socijalnu distancu u odnosu na negativne društvene pojave, kao što su loš uspjeh u školi, bježanje sa nastave, upotreba duvana i alkohola. Što se tiče mladih, ovo su njima društveno prihvatljiva ponašanja (ne osuđuju ih). Dodatno zabrinjava da se distanca prema učenicima koji koriste duvan, alkohol ili droge sa uzrastom smanjuje (a ne povećava).

Šta se očekuje od škole? Od škole se očekuje da više utiče na to da se poveća socijalna distanca kod mladih prema negativnim društvenim pojavama, kao što su: bježanje iz škole, loš uspjeh, korišćenje droga, alkohola, duvana, nasilničkog ponašanja i sl. To je posebno važno kada su u pitanju mladi koji već manifestuju neko od takvih ponašanja.

Istraživanje je pokazalo da roditelji, ali i škola mogu uticati da se kod mladih poveća socijalna distanca prema društveno neprihvatljivim ponašanjima. Učenici sa kojima se kod kuće ili/i u školi razgovaralo o ovim temama, imaju veću socijalnu distancu prema svim oblicima neprihvatljivih ponašanja. Izuzetak je odnos prema izbjegavanju nastave (bježanju sa časova). Izgleda da roditelji ne osuđuju dovoljno ovaj oblik neprihvatljivog ponašanja kod svoje djece. Učešće u sportskim organizacijama doprinosi da se poveća socijalna distanca prema korišćenju duvana, alkohola i droga.

*** Škola mora više doprinijeti da se kod mladih smanji socijalna distanca prema pojedinim društvenim grupama i pojedincima!**

Većina učenika ima distancu u odnosu na osobe homoseksualnog opredjeljenja, osobe sa HIV-om i osobe sa mentalnim poremećajem. Jedan broj učenika ima socijalnu distancu i prema osobama druge vjere i/ili druge nacionalnosti, prema osobama sa fizičkim invaliditetom i/ili sa oštećenjem vida ili sluha, kao i prema osobama drugačijeg političkog opredjeljenja. Učenici koji se agresivno ponašaju, posebno su netrpeljivi prema osobama homoseksualnog opredjeljenja.

Šta se očekuje od škole? Od škole se očekuje da više utiče na to da se kod mladih smanji socijalna distanca prema pojedinim društvenim grupama i pojedincima, kao što su osobe iz druge sredine, osobe sa posebnim potrebama, osobe sa drugačijim seksualnim opredjeljenjem, osobe sa HIV-om, osobe druge vjere, nacije, političkog opredjeljenja i sl.

Pokazalo se da roditelji i škola mogu da utiču na smanjivanje socijalne distanse prema osjetljivim društvenim grupama i pojedincima. Učenici sa kojima se kod kuće ili/i u školi razgovaralo o ovim temama, imaju manju distancu prema svim društvenim grupama i pojedincima, što nije slučaj kada su u pitanju osobe homoseksualnog opredjeljenja. Izgleda da roditelji podržavaju distancu svoje djece u od-

nosu na osobe homoseksualnog opredjeljenja. Istraživanje je pokazalo da nastava građanskog vaspitanja/građanskog obrazovanja, doprinosi da se smanji socijalna distanca prema svim osjetljivim grupama i pojedincima.

*** U školi se moraju spriječiti svi oblici diskriminacije i osjećaj nepravde i odbačenosti!**

Kod određenog broja učenika, u školi, prisutan je osjećaj diskriminisanosti. Kao razloge učenici najčešće navode nacionalnu i vjersku pripadnost i političko opredjeljenje. Učenici neprihvatljivog, posebno agresivnog ponašanja, češće od drugih navode da su diskriminirani u školi. Ovdje se više radi o izbjegavanju ovih učenika, budući da većina učenika ima socijalnu distancu prema pojedincima koji se agresivno ponašaju.

Šta se očekuje od škole? Od škole se očekuje da spriječi sve oblike diskriminacije i osjećaj izolovanosti, a posebno po osnovu nacionalne pripadnosti, političkog opredjeljenja, vjere, porodice, pola, materijalnog položaja i sl.

*** Razvoj socio-emocionalnih vještina mora biti jedan od prioriteta ciljeva škole!**

Najnovija UNESCO-va publikacija „Ponovo zamislimo našu zajedničku budućnost“ (2021) ima za cilj da dopuni ciljeve obrazovanja usmjeravanjem škole da kod učenika razviju socio-emocionalne vještine i pozitivne društvene vrijednosti. Saradnja, tolerancija, pomaganje, dobrobit zajednice i sl. postaju jednako važni ciljevi buduće škole. Važnost ovih ciljeva je u tome što su oni temelj za miran, pravedan i održiv život. Njegovanje ovih vrijednosti u zajednici, kroz obrazovanje i društvene inicijative, ključno je za izgradnju društva zasnovanog na međusobnom poštovanju, pravdi i solidarnosti.

*** U školi treba podsticati razvoj komunikacijskih vještina kod mladih!**

U savremenom društvu, komunikacijske vještine su jednako važne kao znanje iz školskih predmeta. Istraživanje je pokazalo da mladi izlaze iz školskog sistema bez sposobnosti da jasno izraze svoje misli, riješe konflikt ili saslušaju drugog s poštovanjem. Škola bi trebalo da igra ključnu ulogu u razvoju ovih vještina jer su one temelj zdravih međuljudskih odnosa, građanske kulture i profesionalnog uspjeha. Mladi koji nemaju razvijene komunikacione vještine pribjegavaju nasilju ili se povlače iz društva.

*** U školi treba podsticati razvoj kritičkog mišljenja i medijske pismenosti!**

U savremenom digitalnom dobu, mladi su svakodnevno izloženi ogromnoj količini informacija putem interneta, društvenih mreža i različitih medija. Bez razvijenog

kritičkog mišljenja i medijske pismenosti, teško mogu razlikovati istinu od manipulacije, činjenicu od mišljenja, ili pouzdan izvor informacije od dezinformacije. Škola ima ključnu ulogu u osnaživanju učenika da postanu odgovorni i svjesni potrošači informacija.

KAKO ŠKOLA MOŽE DA OSTVARI CILJEVE JAČANJA OTPORNOSTI MLADIH NA POLARIZACIJU, RADIKALNA I EKSTREMNA PONAŠANJA?

Društvene vrijednosti u školi se mogu učiti na različite načine: **kroz sadržaje pojedinih školskih predmeta** (u situaciji kada su učenici van škole izloženi negativnim uzorima, važno je da bar u školi, iz Književnosti ili Istorije, upoznaju primjere humanosti, poštenja, tolerancije i sl.), **odabirom odgovarajućih metoda nastave i učenja** (učenjem putem saradnje, interakcije i razmjene mišljenja utiče se na stavove i društvene vrijednosti mladih), **vrednovanjem učenika** (tako što se u školi vrednuju i cijene ne samo znanje, već i odnos prema znanju, prema školi, prema drugim učenicima), **razvijanjem odgovarajuće školske klime** (gdje se isplati biti pošten, pravedan, odgovoran i sl.), **(participacijom, učešćem u odgovarajućim sekcijama, klubovima, organizacijama, društveno-korisnim radom), i na kraju, realizacijom specijalizovanih programa** koji su namijenjeni za oblikovanje društvenih vrijednosti kod učenika.

Istraživanje je pokazalo da su roditelji najvažniji izvor i prenosilac društvenih vrijednosti na mlade, pa bi **saradnja škole i roditelja** po ovim pitanjima bila neophodan faktor razvoja stavova i pozitivnih društvenih vrijednosti kod mladih.

*** U sadržajima gotovo svih predmeta mogu se pronaći primjeri solidarnosti, empatije, odgovornosti, tolerancije i uvažavanja različitosti i sl.**

Pokazalo se da je predmet Građansko vaspitanje/Građansko obrazovanje značajno uticao na razvoj pozitivnih društvenih vrijednosti kod mladih. Učenici koji su pohađali ovaj predmet više od drugih cijene obrazovanje, profesionalni i društveni uspjeh. Njima su manje važni nacionalna pripadnost i materijalni položaj. Kod ovih učenika utvrđena je manja socijalna distanca prema osjetljivim društvenim grupama i ranjivim pojedincima.

I drugi predmeti (Istorija, Filozofija i Književnost) uključuju teme o etici, pravdi, toleranciji i poštovanju prema različitostima i sl. U situaciji kada su van škole učenici izloženi negativnim uzorima, važno je da bar u školi iz Književnosti ili Istorije upoznaju primjere humanosti, poštenja, tolerancije... Timski sportovi uče vri-

jednostima poštene igre, discipline i zajedništva. Gotovo u svakom predmetu se mogu pronaći i izdvojiti primjeri pravednosti, istinoljubivosti, solidarnosti, empatije, odgovornosti, tolerancije i uvažavanja različitosti.

*** Metode učenja su ključne za razvoj vještina i društvenih vrijednosti učenika!**

Pravilno odabrane metode nastave/učenja ne samo da olakšavaju akademsko učenje, već i podstiču učenike da razmišljaju o etičkim pitanjima, razvijaju empatiju i preuzimaju odgovornost za svoje postupke.

Interaktivne i iskustvene metode pomažu učenicima da razumiju tuđe perspektive i razviju empatiju. Grupni rad zahtijeva kooperaciju, međusobno uvažavanje i podjelu odgovornosti. Doprinosi tome da mladi uče da budu tolerantni i odgovorni prema drugima. Interakcija i razmjena mišljenja, dijalog o društvenim dilemama podstiču razvoj kritičkog mišljenja i omogućavaju mladima da formiraju sopstvene i usvoje pozitivne društvene vrijednosti.

*** Vrednovanjem i ocjenivanjem učenika utiče se na razvoj njihovih stavova i društvenih vrijednosti!**

Učenici uče ono što nastavnici ocjenjuju (cijene). Nastavnici koji cijene odgovornost, solidarnost, međusobnu podršku i sl. doprinose razvoju pozitivnih društvenih vrijednosti. Suprotno tome, nastavnici koji cijene poslušnost, individualizam, egoizam i sl. ne doprinose razvoju pozitivnih društvenih vrijednosti.

U školi treba da se cijeni znanje, ali i odnos učenika prema znanju, prema školi, školskim obavezama i drugim učenicima. Da bi učenici naučili da budu odgovorni, pravedni, empatični, tolerantni i sl., njihova ponašanja moraju biti primijećena od strane nastavnika i adekvatno vrednovana, istaknuta u školskim novinama, u hlolovima škole, na društvenim mrežama i sl.

*** Školska klima je ključna za razvoj pozitivnih društvenih vrijednosti!**

Školska klima nije nešto konkretno, opipljivo, ali jeste nešto što prožima i određuje sve aspekte života i rada škole, a uključuje pisana i nepisana pravila, međusobne odnose i norme ponašanja. Školsku klimu određuje kako se nastavnici i učenici odnose jedni prema drugima, koliko se međusobno podržavaju, uvažavaju i sl. Školska klima koja promoviše saradnju, inkluziju, poštovanje različitosti doprinosi razvoju pozitivnih društvenih vrijednosti.

Istraživanje je pokazalo da na stavove i društvene vrijednosti mladih pozitivno utiče školska klima, tj. škole u kojima se sa učenicima otvoreno razgovara o vrijednostima (npr. o važnosti poštovanja, iskrenosti, prijateljstva, pomaganja i sl.);

škole u kojima se učenicima pomaže da bolje upoznaju i poštuju osobe koja su drugačije (npr. djecu različitih nacija i vjera; osobe sa poteškoćama i sl.); škole u kojima učenici imaju priliku da se uvjere da je ispravno biti pošten, pravičan, iskren i sl; škole u kojima se odmah reaguje kad se pojavi neki problem vezan za nepravdu, diskriminaciju, nasilje i sl.

*** Participacija učenika utiče na razvoj vještina i društvenih vrijednosti!**

Da bi bila privlačno mjesto za učenike, pored zanimljive nastave, škola učenicima mora da obezbijedi bogatu ponudu kreativnih, motivišućih i inkluzivnih van nastavnih aktivnosti, sa fokusom na umjetnost, sport, praktične aktivnosti i sl.

Kako bi učenici razvili osjećaj pripadnosti školi, škola učenicima treba da ponudi brojne mogućnosti participacije u školskim klubovima, sekcijama, mogućnost bavljenja društveno-korisnim i humanitarnim radom, učešće u ekološkim akcijama i sl. Istraživanje je pokazalo da učešće u sportskim i humanitarnim organizacijama značajno doprinosi razvijanju pozitivnih društvenih vrijednosti kod mladih. Timskim sportovima podstiču se kolegijalnost, odgovornost i rad na zajedničkim ciljevima. Humanitarni rad kod mladih razvija svijest o društvenoj odgovornosti i važnosti doprinosa zajednici.

*** Specijalizovani programi doprinose razvoju društvenih vrijednosti učenika!**

Na stavove i društvene vrijednosti mladih može se uticati realizacijom specijalizovanih programa u školi koji su namijenjeni razvoju socijalnih i emocionalnih vještina i vrijednosti kod učenika. Jedan takav program: „Moje vrijednosti i vrline“ razvila je grupa naših stručnjaka u saradnji sa UNICEF-om.

Osnovni cilj ovih programa je: razvoj socio-emocionalnih vještina kod učenika (učenje kako prepoznati, razumjeti i regulisati vlastite emocije i kako se nositi s emocijama drugih); etički i moralni razvoj (podučavanje učenika o univerzalnim ljudskim vrijednostima poput poštenja, pravde, empatije i tolerancije); razvoj kritičkog mišljenja (podsticanje učenika da analiziraju društvene norme i razviju sopstvene stavove kroz etičko razmišljanje); građansko obrazovanje (podsticanje građanskog aktivizma i razvijanje osjećaja odgovornosti za zajednicu) i sl.

*** Nastavnik je model društvenih vrijednosti!**

Nastavnici ne samo da prenose znanje, već svojim ponašanjem, stavovima i odnosom prema učenicima, služe kao uzor učenicima u oblikovanju njihovih stavova i društvenih vrijednosti.

Nastavnikov način komunikacije sa učenicima, jednako kao i vrijednosti koje

promoviše, snažno utiču na učenike i doprinose formiranju određenih stavova i vrijednosti. Naše istraživanje je pokazalo da učenici kao uzore češće biraju one nastavnike koji uvažavaju učenike, koji su otvoreni za dijalog sa njima, koji prihvataju različita mišljenja i stvaraju osjećaj zajedništva. Suprotno tome, učenici češće traže uzore izvan škole, na estradi, u svijetu kriminala, jutjuba i sl. kada su nastavnici nespremni na dijalog, kada su isključivi, netolerantni, neempatični i sl.

*** Saradnja roditelja i škole je ključna za razvoj pozitivnih stavova i društvenih vrijednosti učenika!**

Istraživanje je pokazalo da su roditelji najvažniji izvor i prenosilac društvenih vrijednosti na mlade. Roditelji su nosici tradicionalnih društvenih vrijednosti, a škola bi trebalo da mladima ponudi univerzalne ljudske i građanske vrijednosti. Saradnja škole sa roditeljima u razvoju društvenih vrijednosti mladih je ključna komponenta uspješnog djelovanja u ovom pogledu. Kada škola i roditelji djeluju kao partneri, stvara se dosljedno i podsticajno okruženje za formiranje stavova i društvenih vrijednosti mladih. U suprotnom, kada djeluju odvojeno, suprotno, ili čak suprotstavljeno, stvara se nesigurnost i konfuzija u vrijednosnom sistemu mladih. Kada škola i porodica šalju kontradiktorne poruke o tome šta je moralno ispravno ili poželjno, učenici se suočavaju s konfuzijom i nesigurnošću, što može dovesti do ozbiljnih problema u njihovom etičkom i moralnom razvoju.

Saradnja škole i roditelja na planu oblikovanja društvenih vrijednosti mladih, može se odvijati na različite načine: planiranjem i realizacijom redovnih sastanaka i konsultacija sa roditeljima (informisanje roditelja o ponašanju njihove djece u školi i traženje zajedničkih rješenja); održavanjem predavanja i realizacijom radionica za roditelje (edukacija roditelja o značaju društvenih vrijednosti i načinu kako ih prenijeti djeci); organizovanjem zajedničkih akcija (kulturnih, humanitarnih, ekoloških, radnih i sl.); uključivanjem roditelja u aktivnosti škole (učesće u radu organa upravljanja, gost na času i sl.). Saradnja između škole i porodice na ovom polju pruža učenicima osjećaj sigurnosti, što je ključno za formiranje sistema vrijednosti kod mladih.

*** Škola mora da uspostavi bolju saradnju sa društvenim organizacijama u koje su uključeni mladi!**

Istraživanje je pokazalo da značajan broj mladih aktivno učestvuje u radu pojedinih društvenih organizacija, humanitarnih, sportskih, kulturnih, političkih, vjerskih, nevladinih i sl. Svaka od ovih organizacija ima specifične ciljeve i utiče na stavove i društvene vrijednosti mladih. Ovo istraživanje je pokazalo da na stavove i društvene vrijednosti mladih u značajnoj mjeri utiču sportske, humanitarne, vjerske, političke i nevladine organizacije.

Kako bi se spriječili nesigurnost i konfuzija u vrijednosnom sistemu učenika, neophodna je bolja saradnja škole i ovih organizacija u ostvarivanju zajedničkog cilja, a to je osnaživanje i razvoj kompetencija učenika za rješavanje društvenih pitanja i priprema za miran suživot u multikulturnom društvu.

Postoje brojne mogućnosti saradnje škole i društvenih organizacija izvan škole, npr.: stvaranje mogućnosti učenicima za volonterski rad i aktivno učešće u različitim društvenim akcijama; zajednička realizacije programa, kampanja, akcija u kojima se promovišu određene pozitivne društvene vrijednosti; partnerstva u međunarodnim projektima (Erasmus+ projekti koji uključuju škole i NVO), projekti prekogranične saradnje na promociji kulturne raznolikosti i sl. Ključ za uspjeh ove saradnje su redovna komunikacija, zajedničko definisanje ciljeva i prilagođavanje aktivnosti potrebama učenika i lokalne zajednice.

Literatura

- Berger, J. M. (2018). Extremism. MIT Press
- Brković, Č. (2012). Moralna ekonomija i društvene vrijednosti u Crnoj Gori
- Brković, N. (2014). Vrijednosti i stavovi mladih prema obrazovanju, radu i uspjehu. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Bezinović, P., & Malčić, I. (2009). Vrijednosne orijentacije mladih u Hrvatskoj. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Bjornsgard, K, & Dukić, S. (2023) Mediji i polarizacija u Evropi: strategije za lokalne praktičare za rješavanje problematičnog izveštavanja; https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/f1b60820-32fe-4452-a236-5244boe2b26e_en?filename=ran_the_media_and_polarisation_052023_rs.pdf&prefLang=bg
- CEDEM - Centar za demokratsku tranziciju Crne Gore. (2020). Izvještaj o stavovima i vrijednostima mladih u Crnoj Gori.
- Council of Europe (2016). Competences for Democratic Culture: Living Together as Equals in Culturally Diverse Democratic Societies.
- Đurišić-Bojanović, M. (2009). Psihološki aspekti društvenih promjena i vrijednosti mladih u Crnoj Gori. Univerzitet Crne Gore.
- Eysenck, H. J. (1967). The Biological Basis of Personality
- Eysenck, H. J., & Eysenck, S. B. G. (1975). Manual of the Eysenck Personality Questionnaire.
- Fletcher, R., & Jenkins, J. (2019). Polarisation and the news media in Europe: A literature review of the effect of news use on polarisation across Europe (study). Panel for the Future of Science and Technology. Služba za istraživanje Evropskog parlamenta (EPRS) https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2019_03/Polarisation_and_the_news_media_in_Europe.pdf
- Forum MNE i DeFacto (2018) Pokretači radikalizacije i nasilnog ekstremizma u Crnoj Gori, interni dokument tima Vlade Crne Gore zaduženog za izradu Nacionalne strategije za borbu protiv nasilnog ekstremizma 2020-2023
- Forum MNE i DeFacto (2017) Otpornost mladih na radikalna i ekstremna ponašanja u Crnoj Gori, <https://www.forum-mne.com/?mdocs-file=984>
- Franc, R., & Pavlović, T. (2012). Vrijednosti, religioznost i političke orijentacije mladih. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Grupa autora (2020). Moje vrijednosti i vrline – vodič kroz predmetne programa, UNICEF i Zavod za školstvo.
- Grupa autora (2020). Moje vrijednosti i vrline – priručnik za nastavnike i nastavnice. UNICEF i Zavod za školstvo.
- Giddens, A. (1991). Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age.
- Inglehart, R. (1997). Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies.

- Istraživanje o pokretačima radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji (2016). Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID). <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/rs/383d7a11ba2aga3ba05coe2de4deo4co55ae4e104ed-2bbe1170e098656289155.pdf>
- Institut za javno zdravlje Crne Gore. (2018). Studija o mladima u Crnoj Gori: Zdravlje, ponašanja i stil života (HBSC istraživanje).
- Kovačević, M. & Savić, B. (2016). Stavovi mladih prema radu i zapošljavanju u Crnoj Gori.
- Klein, E. (2020). Why we're polarized. New York: Avid Reader Press / Simon & Schuster.
- McNeil-Willson, R., Gerrand, V., Scrinzi, F., & Triandafyllidou, A. (2019). Polarisation, Violent Extremism and Resilience in Europe today: An Analytical Framework [Technical report]. The BRaVE Project. <http://hdl.handle.net/1814/65664>
- Marković, D. (2013). Vrijednosti i identitet mladih u Crnoj Gori u kontekstu tranzicijskih promjena.
- Marinović, I. (2015). Mladi i politika u Crnoj Gori: Između apatije i participacije.
- Nasilni desničarski ekstremizam na Zapadnom Balkanu: Pregled izazova pojedinih zemalja u oblasti P/CVE, Luksemburg: Izdavačka kancelarija Evropske unije, 2022.
- Pešikan, A. Lalović, Z. (2015). "The role of schools in developing students' character, values and skills – The report on the results of the research". UNICEF Montenegro, Bureau of Education Services Montenegro, Podgorica.
- Pešikan, A; Lalović, Z. (2016). Istraživanje: „Može li današnja škola uticati na vrijednosti i vrline učenika osnovne škole?" UNICEF i Zavod za školstvo.
- Petrović, I. (2020). Društvene mreže i vrijednosti mladih u Crnoj Gori. Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. Online Readings in Psychology and Culture, 2(1).
- Simeunović, D (2009). Određenje ekstremizma iz ugla teorije politike. Beograd: Srpska politička misao.
- Šućur, Z. (2010). Socijalna integracija i društvena distanca prema različitim socijalnim skupinama kod mladih u Hrvatskoj.
- Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2009). The Narcissism Epidemic: Living in the Age of Entitlement.
- UNICEF Crna Gora. (2011). Mladi u tranziciji: Studija o stavovima, vrijednostima i očekivanjima mladih u Crnoj Gori.
- UNESCO, Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives (Paris: UNESCO, 2015), 12–19
- Vuković, D. & Pavlović, M. (2014). Obrazovne vrijednosti i društveni kapital među mladima u Crnoj Gori. Institut za društvena istraživanja u Crnoj Gori.

